TUSSEN BRUSSEL, BERLIJN EN BREST-LITOVSK

De Vlaamse "Zelfstandigheidsverklaring" (1917-1918) nader bekeken

- Bruno Yammine -

De *Flamenpolitik* die de Duitse bezetter in België tijdens de Eerste Wereldoorlog voerde, lokte een Vlaams-nationalistische, "activistische" collaboratie uit. En een voordien onbestaande anti-Belgische stroming binnen de Vlaamse beweging. Op 22 december 1917 riep de Raad van Vlaanderen, het activistische parlement, de Vlaamse "zelfstandigheid" uit. Tot op heden bestaat er in de historiografie een grote onduidelijkheid over de totstandkoming daarvan. Die geldt zowel betreffende de aanloop ernaartoe als inzake de nasleep. De rol van de verschillende actoren, zowel binnen als buiten het bezette land, in het licht van deze cruciale gebeurtenis, verdient een grondig onderzoek.

I. Inleiding

Méér dan een eeuw na de "zelfstandigheidsverklaring" door de Raad van Vlaanderen vertoont het verhaal nog tal van blinde vlekken. Zelfs over de bewoordingen van de verklaring bestaat er onder historici onenigheid. Niet minder dan vier verschillende termen worden worden gebruikt. De minst gangbare is "volledige autonomie".[1] De term "onafhankelijkheid" is meer wijdverspreid.[2] Zo ook "zelfstandigheid".[3] Veel minder courant is "politieke zelfstandigheid".[4] Die werd, volgens sommigen, onmiddellijk en onder druk van de radicalen in "onafhankelijkheid" gewijzigd.[5] Talrijk zijn de auteurs die de Antwerpse activist August Borms een beslissend aandeel toegedicht hebben in de totstandkoming van de proclamatie.[6] Belangrijker is te weten op wiens initiatief de Raad handelde. Daarbij valt op dat de stelling dat het orgaan eigenmachtig en zelfs tegen de wil van de bezetter optrad, een zeer wijdverspreid standpunt is dat in de literatuur amper aangevochten wordt.[7]

Wat de gevolgen betreft, beweerden de meeste historici dat bij de publicatie van de verklaring de oorspronkelijke tekst van de Raad onder Duitse druk afgezwakt werd, al is er onenigheid over de bewoordingen waarin dat gebeurde.[8] Bijna alle auteurs vermeldden dat die publicatie met "verkiezingen" gepaard ging. Over het doel daarvan bestaat evenwel onenigheid.[9] Een aantal historici wezen op een conflict tussen de gouverneur-generaal en de *Oberste Heeresleitung* die de "zelfstandigheid" steunden en Berlijn dat ze wilde dwarsbomen.[10] Slechts twee historici maakten in hun analyse op een grondige wijze gebruik van de Duitse archieven. Maar ze beriepen zich nauwelijks op de Raadsarchieven. Belgische persbronnen treft men bij geen van beiden aan. Bovendien

1. Henri Pirenne, *La Belgique et la Guerre Mondiale,* Paris, 1928, 248.
2. Zie o.a. Lode Wils, *Flamenpolitik en aktivisme,* Leuven, 1974, 222 ; Winfried Dolderer, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutschflämische Kontakte (1890-1920),* Melsungen, 1989 ; Lode Wils, *Onverfranst, onverduitst ? Flamenpolitik, activisme, frontbeweging,* Kalmthout, 2014, 269 ; Paul Delforge, *La Wallonie et la Première Guerre Mondiale : pour une histoire de la séparation administrative,* Namur, 2008, 147 ; Bram De Maeyer, "'Hebben wij een parlementair mandaat?' De Raad van Vlaanderen (1917-1918) als representatief vraagstuk", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis,* 49/1, 2019, 38.
3. Zie o.a. Arie W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme 1914-1940,* Groningen, 1958, 29 [vanaf hier : Arie W. Willemsen, (a)] ; Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht, die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18,* Düsseldorf, 1961, 585 ; Franz Petri, "Zur Flamenpolitik des 1. Weltkrieges. Ungelöste Fragen und Aufgaben", in Rudolf Vierhaus & Manfred Botzenhart, (Hg.), *Dauer und Wandel der Geschichte. Aspekte europäischer Vergangenheit. Festgabe für Kurt von Raumer zum 15. Dezember 1965,* Münster, 1966, 519 ; Antoon Vrints, *Bezette Stad, Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog,* Brussel, 2002, 115 ; Jakob Müller, *Die Importierte Nation, Deutschland und die Entstehung des flämischen Nationalismus 1914 bis 1945,* Göttingen, 2020, 140.
4. Maurits Basse, *De Vlaamsche beweging van 1905 tot 1930,* dl. 1, Gent, 1930, 211-212 ; Daniël Vanacker, *Het activistisch avontuur,* Gent, 2006, 281 ; Sophie De Schaepdrijver, *De Groote Oorlog, Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog,* Antwerpen/Amsterdam, 2008, 276.
5. Frank Wende, *Die Belgische Frage in der Deutschen Politik des Ersten Weltkrieges,* Hamburg, 1969, 172 ; Sebastian Bischoff, *Kriegsziel Belgien, Annexionsdebatten* und *nationale Feindbilder* in der *deutschen Öffentlichkeit (1914-1918),* Münster, 2018, 243 (23).
6. Zie o.a. Frank Wende, *Frage,* 172 ; Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar Vlaamse Beweging,* dl. 1, Antwerpen, 1969, 78-79 ; Daniël Vanacker, *Avontuur,* 281 ; Antoon Vrints, *Bezette Stad,* 115 ; Jakob Müller, *Nation,* 140.
7. Zie o.a. Arie W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme, De Geschiedenis van de jaren 1914-1940,* Utrecht, 1969, 61-62 [vanaf hier : Arie W. Willemsen, (b)] ; Fritz Fischer, *Griff,* 585 ; Franz Petri, "Zur Flamenpolitik", 519 ; Frank Wende, *Frage,* 172 ; Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 39. Voor een tegengesteld standpunt, zie Lode Wils, "De *Flamenpolitik* grondig doorgelicht", *Wetenschappelijke Tijdingen,* 81/1, 2022, 70-71 (9).
8. Zie o.a. Maurits Basse, *De Vlaamsche beweging,* dl. 1, 211-212 ; Arie W. Willemsen, (a), 29 ; Fritz Fischer, *Griff,* 585 ; Sophie De Schaepdrijver, *De Groote Oorlog,* 277-278 ; Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 39.
9. Zie o.a. Maurits Basse, *De Vlaamsche beweging,* dl. 1, 217 ; Arie W. Willemsen, (b), 62 ; Frank Wende, *Frage,* 173 ; Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* dl. 1, 69 ; Bruno Yammine, *Fake News in Oorlogstijd : Duitse mediamanipulatie en de Flamenpolitik (1914-1915),* Leuven, 2021, 307.
10. Zie o.a. Henri Pirenne, *La Belgique,* 259-260 ; Fritz Fischer, *Griff,* 799-800 ; Arie W. Willemsen, (b), 61 ; Frank Wende, *Frage,* 173-174 ; Sophie De Schaepdrijver, *De Groote Oorlog,* 277-278.

zijn ze, net als de overige auteurs, licht heengestapt over de cruciale periode tussen de "zelfstandigheidsverklaring" en de publicatie ervan.[11]

Het doel van deze studie is het nauwkeurig tegen elkaar afwegen van twee theses. Het eerste, zoals eerder aangegeven wijdverbreide, standpunt luidt dat de Raad eigenmachtig overging tot de "zelfstandigheidsverklaring". De tweede these oordeelt dat deze verklaring op Duits aangeven gebeurde. Voor die stelling bestaan er tot op heden amper bronnen.[12] Het is nuttig om in te gaan op de figuur van Borms, een Raadslid dat zeer dicht bij de bezetter stond, omdat in zijn persoon de vraag naar eigenmachtigheid dan wel Duits aangeven in feite in elkaar overvloeide. Ook moeten de effecten van de uitroeping bestudeerd worden. Dit dient te gebeuren binnen de context van de ontwikkeling der bezettende overheden in België en van de actoren in Duitsland in het licht van de internationale gebeurtenissen. Daarbij zal veel grondiger dan voorheen gebruik gemaakt worden van de Raadsarchieven.[13] Ook de activistische pers werd uitvoerig gehanteerd.[14] Die werd, ondanks haar Vlaamse redacteurs, door het Duitse gouvernement-generaal gepatroneerd en gesubsidieerd.[15]

II. De Raad van Vlaanderen

Al eind juli 1914, vóór het eigenlijke uitbreken van de oorlog, was het doel van Berlijn om nationale omwentelingen aan te moedigen. Bedoeling was de vijandelijke machten zo te ontwrichten om in hun plaats de heerschappij uit te oefenen. Het ging dan om de Britse en Franse kolonies. En Russische gebieden, zoals de Kaukasus, Finland en Polen, dat in 1915 bezet werd. Zo ook om Ierland dat onder Brits bestuur stond.[16]

De in augustus 1914 aangevatte *Flamenpolitik* had als oogmerk door het instrumentaliseren van de Vlaamse beweging België te ontwrichten om het, verminkt en samen met het neutrale Nederland, in de Duitse invloedssfeer te drijven.[17] Dat bezet België in vier delen ingedeeld was, bemoeilijkte een eenvormig beleid.[18] Het grootste was het gouvernement-generaal, met de gouverneur-generaal als onbetwist hoofd.[19] Het hoofd van de *Politische Abteilung,* die lange tijd bevoegd was voor de *Flamenpolitik,* Oscar von der Lancken-Wakenitz, stond hiërarchisch onder de gouverneur-generaal en was vertegenwoordiger van het *Auswärtiges Amt.*[20] De *Zivilverwaltung* stond o.l.v. Maximilian von Sandt.[21] Het *Etappengebiet*

11. Frank Wende, *Frage,* 173-174 ; Jakob Müller, *Nation,* 139-141.
12. Daniël Vanacker, *Avontuur,* 281 ; Lode Wils, *Onverfranst,* 269 ; Jakob Müller, *Nation,* 140.
13. Voor wat de Raad betreft, lazen we tussen februari 1917 en oktober 1918 de Raadsvergaderingen, de zittingen van de Commissie van Gevolmachtigden alsook van de *Haupt-* en de *Oberkommission, infra.* Waar nodig maakten we gebruik van zittingen van andere Commissies en van briefwisseling met Duitse ambtenaren.
14. Voor dit onderzoek lazen we de toonaangevende activistische dagbladen (zie voetnoot 65) tussen 1 september 1916 en 1 maart 1918. Die vulden we aan met andere activistische en Groot-Nederlandse persorganen. Ook werd niet-systematisch de "vluchtelingenpers" gehanteerd. Die verscheen in Nederland (o.a. *Vrij België* en *L'Echo Belge*), het Verenigd Koninkrijk (o.a. *La Métropole, L'Indépendance Belge*) en Frankrijk (o.a. de semi-officiële *Vingtième Siècle* en *Het Vaderland*). We maakten ook (niet-systematisch) gebruik van de Belgische sluikpers en van Duitse, Oostenrijkse en Nederlandse persorganen.
15. Lode Wils, *Flamenpolitik,* 88-94 ; Daniël Vanacker, "De Vlaamsche Post", *Wetenschappelijke Tijdingen,* 45/1, 1986, 1-16 ; Lode Wils, *Onverfranst,* 83-90, 95-99, 113-127 ; Bruno Yammine, *Fake News,* 178-184. Zie ook voetnoot 92.
16. Lode Wils, *Flamenpolitik,* 28 ; Louis Vos & Idesbald Goddeeris, *De strijd van de witte adelaar, geschiedenis van Polen (966-2004),* Leuven, 2004, 246-279 ; Bruno Yammine, *Drang nach Westen, de fundamenten van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914),* Leuven, 2011, 257-258 ; Michael Foy & Brian Barton, *The Easter Rising,* Stroud, 2011, 25.
17. Voor de verdelingsplannen tot begin september 1914, zie Kurt Riezler & Karl dietrich Erdmann, (Hg.), *Tagebücher, Aufsätze, Dokumente,* Göttingen, 2008, 200-202 ; Bruno Yammine, *Fake News,* 106-109. De formele instructies betreffende de *Flamenpolitik* kwamen er vanaf 2 september 1914, zie Lode Wils, *Onverfranst,* 45, 48.
18. Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 125. Voor de rest van deze alinea, zie, behoudens tegenstrijdige verwijzing, Lode Wils, *Onverfranst,* 41-51 en Frank Wende, *Frage,* 33-39.
19. De gouverneur-generaal was enkel aan de Keizer verantwoording verschuldigd, Jensch Thiel, *"Menschenbassin Belgien", Anwerbung, Deportationen und Zwangsarbeit im Ersten Weltkrieg,* Essen, 2007, 38.
20. Michaël Amara & Hubert Roland, (dir.), *Gouverner en Belgique Occupée, Oscar von der Lancken-Wakenitz, Rapports d'activité (1915-1918),* Bruxelles, 2004, 13.
21. Jakob Müller, *Nation,* 42.

viel onder het gezag van het IV^de^ leger en omvatte naast de provincies Oost- en (het grootste deel van) West-Vlaanderen, delen van Henegouwen en van Luxemburg. Ook het *Operationsgebiet* (een deel van de provincie West-Vlaanderen) viel onder militair gezag. Het *Marinegebiet,* m.i.v. een deel van de kust, was afhankelijk van de marine-divisie. Een tactisch dispuut woedde tussen de bezettingsinstanties. Gouverneur-generaal Moritz von Bissing streefde een geleidelijke desintegratie van België na, de andere instanties wensten een snelle vernietiging. Berlijn verwierp deze optie. Een compromisvrede met het Verenigd Koninkrijk, dat wegens de schending van de Belgische neutraliteit in de oorlog betrokken was, moest immers mogelijk blijven.

De geplande verdeling van België kreeg vorm via een memorandum dat onder impuls van de Duitse legatie in Den Haag in oktober 1915 tot stand kwam. Dat stelde voor om de eis tot een verregaande federalisering van België tijdens het conflict te laten verdedigen door een "Vlaams nationaal comité". Dat zou een *naar buiten toe* autonome "hulpautoriteit voor gezamenlijk werk met de Duitse administratie" worden.[22] Begin 1916 had kanselier Theobald von Bethmann Hollweg aan Von Bissing de oprichting van zo'n comité voorgesteld.[23] In de zomer werd tot de stichting ervan beslist.[24]

Enkele maanden later, op 5 november 1916, stelden Duitsland en Oostenrijk-Hongarije een "onafhankelijk" Koninkrijk Polen (als satellietstaat) op Russisch grondgebied in het vooruitzicht.[25] Roemenië, dat de kant van de *Entente* (Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Rusland en Italië) had gekozen, werd veroverd en sloot op 9 december een wapenstilstand af met de Centralen (Duitsland, Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije en het Ottomaanse Rijk).[26] Vervolgens kwam er op 12 december een Duits vredesvoorstel.[27]

In dat licht zag de Raad het daglicht. Voor Duitsland moest die tijdens de vredesonderhandelingen namens "de Vlamingen" inspelen op het principe van het "zelfbeschikkingsrecht der volkeren" van de *Entente*.[28] Inmiddels was op 25 oktober 1916, de dag na de opening van de door de bezetter vernederlandste universiteit van Gent, het ministerie van Kunsten en Wetenschappen gesplitst.[29] De Duitsactivistische propaganda liet vanaf dan doorschemeren dat dit de eerste stap was naar de "bestuurlijke scheiding".[30] Op 21 maart 1917 werd die doorgevoerd.[31] Vanaf mei werden de Belgische ministeries gesplitst.[32] Op 5 juli 1917 werd ook de *Zivilverwaltung* gesplitst in een Vlaams en Waals deel.[33]

Het voorgaande liep parallel met de Duitse uitbuitingspolitiek van bezet België onder druk van de Duitse industrie en de nieuwe Duitse legerleiding.

22. *Idem,* 69-80.
23. Over de Raad tot de "reis naar Berlijn", zie, behoudens tegenstrijdige verwijzing, Lode Wils, *Onverfranst,* 227-239, 266-268 en Lode Wils, "Het aandeel van de 'Flamenpolitik' in de Vlaamse natievorming", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis,* 45/2-3, 2015, 226.
24. Jakob Müller, *Nation,* 103-104.
25. Louis Vos & Idesbald Goddeeris, *Adelaar,* 248.
26. James B. Scott, *Official Statements of War Aims and Peace Proposals Dec. 1916 to Nov. 1918,* Washington, 1921, 203-204; Wojciech Roszowski, *East Central Europe: a concise history,* Warschau, 2015, 157.
27. James B. Scott, *Statements,* 1-3. Op 18 december 1916 verzocht Wilson, de president van de Verenigde Staten, de oorlogvoerende partijen hun vredesvoorwaarden kenbaar te maken, *Idem,* 12-15.
28. Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 62 schreef terecht dat het motief van de "bevrijding der Vlamingen" een legitimatie bood voor de Duitse aanspraak op heerschappij, die in eenklank met het democratische ideaal van het "zelfbeschikkingsrecht der volkeren" voorgesteld werd.
29. Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* dl. 1, 57, 74 (101); Daniël Vanacker, *Avontuur,* 168.
30. *Gazet van Brussel* [Vanaf hier: GVB], 1 oktober 1916, 1; GVB, 2 oktober 1916, 1; GVB, 14 november 1916, 1; GVB, 22 november 1916, 1; GVB, 3 januari 1917, 1. De GVB, 14 januari 1917, 1 meldde dat de beslissing daartoe al genomen was, vgl. "Bestuurlijke Scheiding Doorgevoerd", *De Toorts* [Vanaf hier: DT], 1/24, 1916, 10 n.a.v. de splitsing van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen.
31. Daniël Vanacker, *Avontuur,* 232.
32. Frank Wende, *Frage,* 122.
33. Jakob Müller, *Nation,* 125.

Op 29 augustus 1916 was Erich von Falkenhayn als *Chef des Generalstabes* in ongenade gevallen. In zijn plaats kwamen Paul von Hindenburg die stilzwijgend de rol van het staatshoofd zou overnemen en Erich Ludendorff. Die *erster Generalquartiermeister* nam de eigenlijke rol van *Chef des Generalstabes* op zich.[34] Vanaf september werd de overname van de Belgische industrie door Duitse ondernemers afgedwongen.[35] In de loop van 1917 werd het bezette land verder geplunderd.[36] Gevoegd bij de blokkade van de *Entente* leidde dit tot een massale armoede in België.[37] Onder druk van de *Oberste Heeresleitung* kwam daar de deportatie van werklozen naar Duitsland bij.[38] Die maatregel werd getroffen om het tekort aan arbeidskrachten in de Duitse oorlogsindustrie op te lossen.[39] In het etappe- en in het operatiegebied gold de instructie van oktober 1916 tot het einde van de oorlog.[40] In het gouvernement-generaal stopten de deportaties op 10 februari 1917.[41]

Tegen de achtergrond van een verhard bezettingsregime, vergaderden op 7 januari 1917 activisten van diverse pluimage.[42] Ze namen een formule aan van de unionist Arthur Claus: "de Vlamingen uit België vragen voor Vlaanderen volledige en algehele zelfstandigheid en autonomie en de onverwijlde verwezenlijking van al de maatregelen die ertoe moeten leiden". Een comité werd aangeduid om op die basis in het grootste geheim een Landdag samen te roepen.[43] Die opgelegde discretie werd nagenoeg volledig gehandhaafd.[44]

Op 4 februari 1917 woonden 125 van de 320 uitgenodigden de Landdag bij. Ze ondertekenden er de vastgelegde formule en kozen uit hun midden een – nadien uiteraard door de bezetter erkende – Raad, bestaande uit 46 personen. Eind 1917 was men met 82.[45] Dit orgaan bestond uit fracties die de eerder vermelde twist tussen de Duitse bezettingsinstanties weerspiegelden. De grootste, Jong-Vlaanderen, beoogde een radicale aanpak. De "unionisten" wilden geleidelijk te werk gaan. De tweedeling was niet absoluut daar er in die Raad enkel radicale activisten zetelden, ongeacht het feit of ze lid waren van Jong-Vlaanderen.[46] Het orgaan

34. Jens Thiel, *Menschenbassin,* 103.
35. Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 201.
36. Jens Thiel, *Menschenbassin,* 45-46, vgl. Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 201.
37. Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 166.
38. Jens Thiel, *Menschenbassin,* 329-335.
39. *Idem,* 331.
40. *Idem,* 127, 159, 332. En dit ondanks Belgische en internationale protesten, *Idem,* 201-210; 215-237. De *Oberste Heeresleitung* trok zich daarvan niet te veel aan, hoewel de anti-deportatiecampagne in de Verenigde Staten een invloed uitoefende op de oorlogsintrede van dat land, *Idem,* 229.
41. *Idem,* 140-142, 158-159. Vooral de inefficiëntie van de onderneming en de internationale protesten zorgden voor het einde van de deportaties uit het gouvernement-generaal, *Idem,* 162, 333. Het lukte Von Bissing, die zich wegens het ongunstige effect op de *Flamenpolitik* van die deportaties ertegen kantte, de Keizer te overhalen ze in het gouvernement-generaal te laten stopzetten, Jakob Müller, *Nation,* 105-109.
42. Voor de aanloop naar de Landdag, zie Arthur L. Faingnaert, *Verraad of Zelfverdediging? Bijdrage tot de Geschiedenis van den strijd voor de Zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den Oorlog van 1914-1918,* Kapellen, 1933, 499-500.
43. *Les Archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen) publiées par la Ligue Nationale pour l'Unité Belge,* Brussel, 1928 [vanaf hier: *Archives*], XXII; Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* dl. 1, 66; Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 503-506, 512-518; Raadsvergadering van [vanaf hier: *Raad*] 26 juli 1918, 44-45 (Archives du Royaume – Rijksarchief, Raad Van Vlaanderen [vanaf hier: ARA, RVV], map 20 [vanaf hier: vermelding cijfer]).
44. Kok, een medewerker van het *Het Vlaamsche Nieuws* [Vanaf hier: HVN] sprak in HVN, 10 januari 1917, 1 wel de wens uit om "ten spoedigste een nationaal Vlaams congres" waar verschillende groepen "een vaste formule" moesten aannemen met het oog op een vredesconferentie, bijeen te roepen. Kok was een joodse diamantair en een sponsor van het activisme, zie *Nieuwe Gazet van Gent* [Vanaf hier: NGG], 24 april 1917, 1, Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 518, Daniël Vanacker, *Avontuur,* 245. En op zijn huldezitting te Merksem verkondigde Borms dat van Brussel "de leuze die ons verenigen" moest, zou komen, HVN, 22 januari 1917, 2. Ten slotte schreef redacteur Verhulst in HVN, 2 februari 1917, 1 dat de Landdag een parlementszitting achter gesloten deuren zou worden.
45. Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* dl. 1, 67. Zowel in de activistische propaganda als in de cijfers die Von der Lancken naar Berlijn stuurde, werd beweerd dat er méér dan 200 aanwezigen waren, HVN, 11 februari 1917, 1; Michaël Amara & Hubert Roland, (dir.), *Gouverner,* 276.
46. Lode Wils, *Onverfranst,* 230.

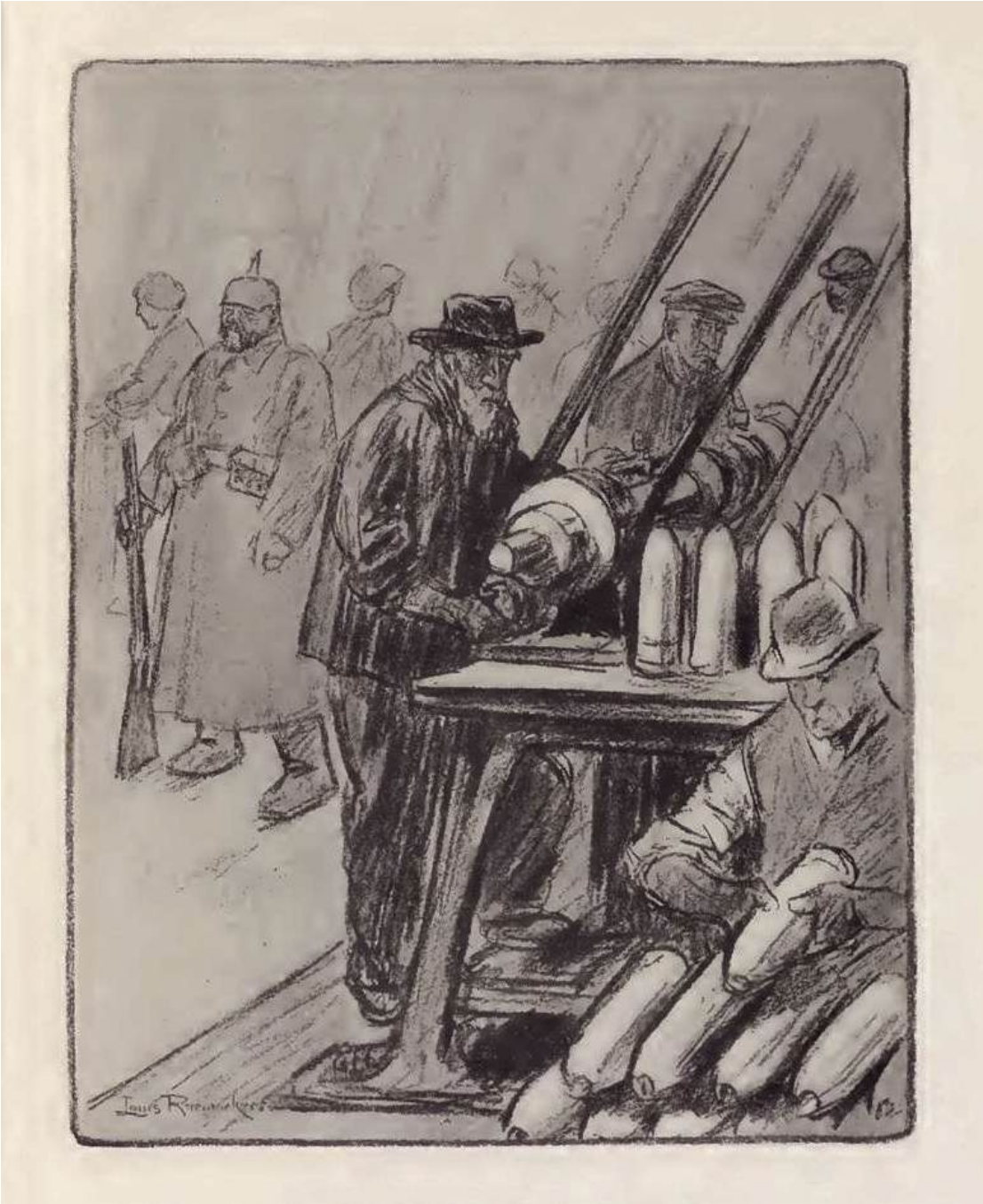

"Perhaps this one will kill my boy on the Yser". De Nederlandse cartoonist Louis Raemaekers becommentarieerde in 1916 de verplichte tewerkstelling van Belgen in de Duitse oorlogsindustrie. Bron : Raemaekers' cartoon history of the war, volume three, New York, 1919, 36.

zou louter over materies die in de *Oberkommission* (vanaf januari 1918 : *Hauptkommission*) besproken werden, beraadslagen. Die bestond uit leden van het Bestuur en later de Commissie van Gevolmachtigden van de Raad, beide een soort ministerieel orgaan, en uit Duitse ambtenaren.[47]

Tijdens de Landdag werd het belang van de geheimhouding, zelfs tegenover de activistische pers, onderstreept.[48] Op 11 februari kwam de Raad tot tevredenheid van Von Bissing die *"verschiedentlich der Ansicht und dem Wünsche Ausdruck gegeben* [hatte] *dass die sämtlichen aktivistischen flämischen Gruppen sich zu gemeinsamer Tätigkeit vereinigen möchten"* voor het eerst samen.[49] Op 3 maart reisde een zevenkoppige afvaardiging van het orgaan naar Berlijn. Ze vroeg er *"Selbstverwaltung und Selbstregierung"* voor en de "bescherming" van Vlaanderen door Duitsland na de oorlog.[50] Von Bethmann Hollweg antwoordde dat tijdens de bezetting de "bestuurlijke scheiding" verwezenlijkt moest worden. Bij de vredesonderhandelingen en nadien zou het Duitse Rijk al het mogelijke doen om de vrije ontwikkeling van het Vlaamse volk te waarborgen.[51] Toen de afvaardiging teruggekeerd was, kreeg ze van Von Sandt te horen dat de bestuurlijke scheiding een voorbereiding was op de splitsing van België bij het afsluiten van de vrede. Inderdaad had Berlijn in februari 1917 beslist om de Belgische staat te vervangen door een Vlaams-Waalse dubbelmonarchie met Koning Albert aan het hoofd.[52]

De Duitse Keizer wou het bezoek van de Raadsafvaardiging internationale publiciteit geven om in te spelen op "de bevrijding van kleine volkeren" van de *Entente*.[53] Op 5 maart maakte de liberale *Vossische Zeitung* zes van de zeven namen bekend.[54] Julius Wertheimer, een correspondent van het blad en verantwoordelijke voor het *Wolff*-bureau, was met het oog op de beïnvloeding van de Duitse publieke opinie met het gouvernement-generaal verbonden.[55] De foto die vermoedelijk ook bewust via Duitse kanalen vrijgegeven was, kwam nu gevoegd bij de namen in Duitse en Nederlandse bladen en zo in België terecht.[56] Bovendien was van Duitse zijde bekend gemaakt dat de delegatie uitgenodigd was

47. *Archives,* 75, 151.
48. Vlaamsche Nationale Landdag, 4 februari 1917, 1, 5 (ARA, RVV, 5) ; *Raad* 11 februari 1917, 3-4 (ARA, RVV, 6). In het manifest *De Raad van Vlaanderen aan het Vlaamsche Volk !,* Lier, s.d. (vgl. HVN, 8 februari 1917, 1), werd de stichting van de Raad bekend gemaakt, maar verzwegen wie lid was.
49. Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 535-539. Dirr, de referent voor Vlaamse aangelegenheden van de *Politische Abteilung* bevestigde dat Von Bissing telkens weer op een vereniging van de activistische krachten aandrong, Jakob Müller, *Nation,* 104.
50. Volgens een verslag van de stichter van Jong-Vlaanderen, Domela Nieuwenhuis, had de *Politische Abteilung* aanvankelijk *"Selbstverwaltung und Selbstregierung"* geschreven. De uitvoerende commissie van de Raad had dit dan veranderd in "soevereine zelfstandigheid", maar in Berlijn was daar niet over gesproken. Zie Marcel Van de Velde, *Geschiedenis van de Jong-Vlaamsche Beweging (1914-1918),* 's Gravenhage, 1941, 168. Raadsleden Tack en Eggen beweerden dat er aanvankelijk "soevereine zelfstandigheid" stond. Het Jong-Vlaamse Raadslid Dumon beklaagde zich over het feit dat naast "soevereine zelfstandigheid" ook en onder druk van de *Politische Abteilung* de passage "de uitroeping van de staat Vlaanderen nog vóór het einde van de oorlog" gesneuveld was, *Raad* 25 maart 1917, 8 (ARA, RVV, 7) ; *Raad* 9 april 1917, 1 (ARA, RVV, 8) ; *Raad* 20 mei 1917, 6-7 (ARA, RVV, 9). Voor de toespraak van de delegatie, RUDIGER [= Armand Wullus], *Flamenpolitik suprême espoir allemand de domination en Belgique d'après des documents de la "section politique" du gouvernement général du grand quartier général allemand et de la IVe Armée allemande,* Brussel, 1922, 49-51 [Vanaf hier : *Flamenpolitik*].
51. Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 541-543.
52. Jakob Müller, *Nation,* 111, 116.
53. Daniël Vanacker, *Avontuur,* 222.
54. HVN, 5 maart 1917, 1 ; NGG, 5 maart 1917, 1 ; GVB, 6 maart 1917, 1 ; *Vossische Zeitung, Montags-Ausgabe,* 5 maart 1917, 3. Het blad citeerde de namen van de *"vlamische Abordnung",* met uitzondering van Borms.
55. Bruno Yammine, *Fake News,* 118, 214-215.
56. Volgens Daniël Vanacker, *Avontuur,* 222 en Lode Wils, *Onverfranst,* 231 kon *Die Wochenschau* beslag leggen op de foto. De publicatie zou dus niet doelbewust geweest zijn. Welnu, de namen verschenen door een overname uit de *Vossische Zeitung* vanaf 7 maart 1917 in de Nederlandse pers (*De Nederlander,* 7 maart 1917, 1 ; *De Nieuwe Courant,* 7 maart 1917, 1). Van de foto was reeds sprake in de pro-Duitse *Limburger Koerier,* 9 maart 1917, 1 (over de strekking van het blad, Michaël Amara & Hubert Roland, (dir.), *Gouverner,* 88, 153) en *La Belgique,* 11 maart 1917, 2. Nochtans werd die pas op 17 maart in *Die Wochenschau* gepubliceerd (*La Libre Belgique,* 1 mei 1926, 1).

voor een *"Bierabend"* met Duitse hoogwaardigheidsbeklederS.[57] De activisten haalden zich zo de toorn van de Belgische publieke opinie op de hals.[58] Na de oorlog schilderden oud-activisten de wijze waarop de Duitse overheid publiciteit voor de reis maakte af als een uiting van een gebrek aan politiek doorzicht.[59] In werkelijkheid was het een sluwe Duitse zet die een rol speelde in de activistische radicalisering.[60] Vanaf 10 maart 1917 publiceerde de collaboratiepers schoorvoetend de namen, gevoegd bij apologetische artikels.[61] "Het [geschiede] kwaad" moest immers, aldus een naoorlogse activistische getuigenis, "tot zijn kleinste verhoudingen" teruggebracht worden.[62] Tijdens dezelfde maand en nadien lieten zowel de Raad als individuele leden amper iets van zich horen.[63] De radiostilte was zo oorverdovend dat de hoofdredacteur van de Duits-activistische *Gazet van Brussel* opmerkte dat het niet in het belang van het orgaan lag "zich helemaal te vervreemden van de openbare mening".[64]

III. Radicalisering in de activistische gelederen

Van begin september 1916 tot de lente van 1917 werd naar die publieke opinie toe amper activistische propaganda gevoerd voor de politieke scheiding.[65] Wel werd gepleit voor zelfregering, federalisme, bestuurlijke scheiding enz. En eens die ingevoerd was, om ze te verdedigen.[66] Tegelijk werd onderstreept dat het activistische streven vaderlands was, dat bestuurlijke hervormingen België ten goede kwamen en zeker niet de splitsing van het land beoogden. Ook werd de activistische trouw aan de Belgische dynastie beklemtoond.[67]

Nadien trad een anti-Belgische radicalisering op. De Duitse maatregelen die de activisten vervreemdden van de Belgische wettelijkheid waren de belangrijkste katalysator daarvan. Na de bestuurlijke scheiding volgden er nog meer maatregelen, zoals de verordening van 9 augustus 1917

57. *Rotterdamsch Nieuwsblad,* Derde Blad, 6 maart 1917, 2. In navolging van Hendrik Elias, *Vijfentwintig Jaar,* dl. 1, 73 noemde Daniël Vanacker, *Avontuur,* 222 de "bieravond" een "stijve receptie". Dit stemt overeen met de activistisch-apologetische voorstelling, Karel Angermille, *De lotgevallen van een activist – Van Antwerpen naar Antwerpen! (1914-1929),* Borgerhout, 1931, 102.
58. Voor Vlaamsgezinde reacties, zie *Het Vaderland,* Avondblad A, 6 maart 1917, 1. Voor de vluchtelingenpers, zie o.a. *L'Echo Belge,* 4 maart 1917, 3, *La Métropole,* 6 maart 1917, 1 en *Le Vingtième Siècle,* 7 maart 1917, 1.
59. Karel Angermille, *Lotgevallen,* 101, vgl. Daniël Vanacker, *Avontuur,* 222.
60. Wel meldde de Duitse gezant in Nederland op 8 maart 1917 aan Berlijn dat de Nederlandse pers uitzonderlijk ongunstig reageerde op het gebeuren, Lode Wils, *Onverfranst,* 231.
61. Zo bv. in NGG, 10 maart 1917, 1 ; GVB, 10 maart 1917, 1 ; "Gewichtige verklaringen", *De Eendracht,* 1/28, 1917, 2 ; "Wat 'Onze Pee' erover denkt", *De Eendracht,* 1/30, 1917, 1-2.
62. Karel Angermille, *Lotgevallen,* 101.
63. Voor sporadische bekendmakingen vanwege de Raad, zie HVN, 11 maart 1917, 1 en NGG, 18 maart 1917, 1. De GVB, 20 maart 1917, 1, publiceerde een interview met Tack waarin die o.a. verklaarde hoe een organisatie met gewestelijke bonden die hun afgevaardigden naar een Landdag stuurden, het daglicht zou zien. Die zou de leden van de Raad verkiezen.
64. GVB, 11 mei 1917, 1. Later zou de *Politische Abteilung* de bewuste persoon, Adolf Peremans (die zich in de GVB, 3 mei 1917, 1 al kritisch uitgelaten had over de Raad), vervangen door René De Clercq, Michaël Amara & Hubert Roland, (dir.), *Gouverner,* 350.
65. In de drie toonaangevende collaboratiedagbladen (de *Gazet van Brussel, Het Vlaamsche Nieuws* en de *Nieuwe Gazet van Gent,* later de *Nieuwe Gentsche Courant*) troffen we tussen 1 september 1916 en 21 maart 1917 slechts 14 artikels aan die deze richting uitgingen. Zie o.a. HVN, 6 november 1916, 2 ; NGG, 8 november 1916, 1 ; HVN, 20 november 1916, 1.
66. Wij troffen in de drie toonaangevende collaboratiedagbladen tussen 1 september 1916 en 21 maart 1917 vijftig van dit soort propaganda-artikels aan. Zie o.a. HVN, 3 september 1916, 1 ; GVB, 15 september 1916, 2 ; NGG, 19 oktober 1916, 1. Nog eens 27 artikels van dezelfde strekking verschenen tussen 21 maart 1917 en medio augustus 1917. Zie o.a. GVB, 27 maart 1917, 2 ; NGG, 27 maart 1917, 1 ; HVN, 5 april 1917, 2. 28 van het totaal aantal artikels verscheen in het Antwerpse blad, 28 in het Brusselse persorgaan. In het Gentse dagblad verschenen er 21 artikels. Er waren dus geen belangrijke regionale verschillen.
67. In de drie toonaangevende collaboratiebladen troffen we tussen 1 september 1916 en 21 maart 1917 49 van dit soort artikels aan. Zie o.a. HVN, 1 september 1916, 1 ; GVB, 15 september 1916, 2 ; NGG, 20 oktober 1916, 1. Nog eens 26 artikels van dezelfde strekking verschenen tussen 21 maart 1917 en medio augustus 1917. Zie o.a. HVN, 5 april 1917, 2 ; NGG, 25 april 1917, 1 ; GVB, 30 mei 1917, 1. Van het totaal aantal artikels verschenen er 37 in het Antwerpse persorgaan, 26 in het Gentse persorgaan tegenover maar 12 in het Brusselse dagblad. Blijkbaar waren hier meer uitgesproken regionale verschillen.

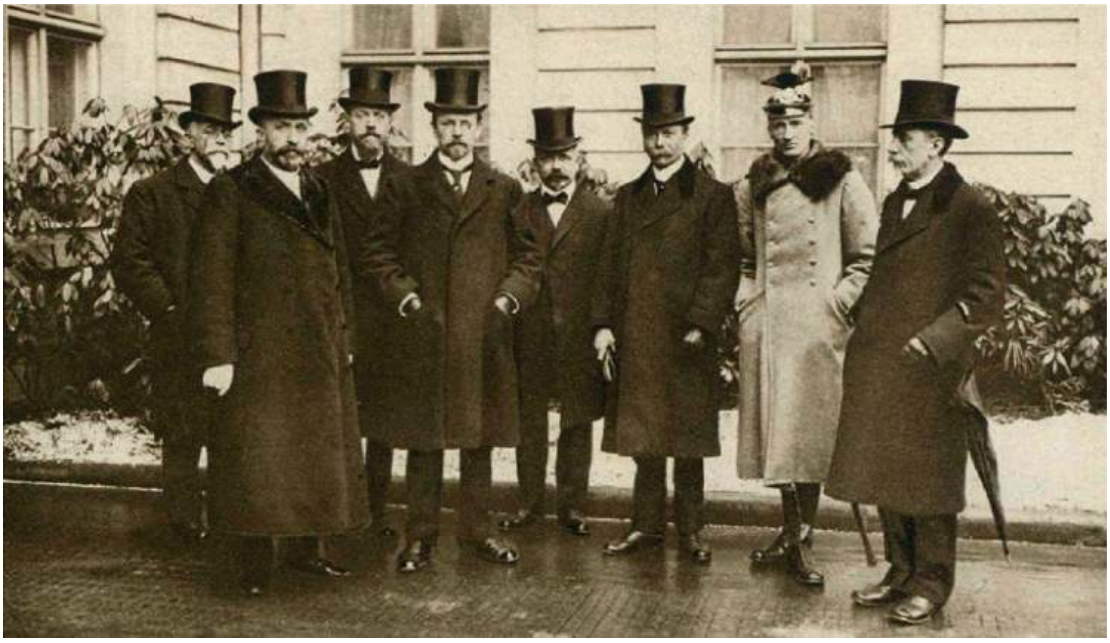

De afvaardiging van de Raad van Vlaanderen die begin maart 1917 Berlijn bezocht. Bron : Panorama, 2/37, 14 maart 1917, 12.

waardoor het Nederlands de enige officiële taal in Vlaanderen werd.[68] Bovendien vaardigde de Belgische regering op 13 april 1917 in een besluitwet strenge straffen uit tegen politieke collaboratie.[69] Ook kardinaal Désiré Mercier verzette zich openlijk tegen het activisme.[70] De activisten vervreemdden zich van de Belgische natie.[71] Dit versterkte hun synergie met de Duitse bezetter.[72]

Vanaf medio april 1917 pleitten de drie toonaangevende activistische dagbladen – *Het Vlaamsche Nieuws* uit Antwerpen, de *Gazet van Brussel* en de *Nieuwe Gazet van Gent* – voor politieke zelfstandigheid en tegen het Belgische vaderland.[73] Zelfs was, aldus Rafaël Verhulst, een Jong-Vlaams Raadslid en redacteur van *Het Vlaamsche Nieuws,* het loutere bestaan van België een ramp, groter dan de oorlog zelf.[74] Eind augustus 1917 brak de Raad in zijn *Vredesnota* aan paus Benedictus XV, die op 1 augustus zelf zo'n schrijven had uitgevaardigd, onomwonden een lans voor de "zelfstandigheid van Vlaanderen".[75] Ook de meetings die de activisten vanaf februari 1917 organiseerden, radicaliseerden. De dagordes die er "gestemd" werden, gingen aanvankelijk uit van de *vaderlandse* strekking van de Vlaamse strijd voor "zelfbestuur" in België. Vanaf medio maart werd de vraag om de "bestuurlijke scheiding" te voltrekken of goed te keuren bij de moties gevoegd.[76] Maar op 21 juli (!) beweerde Borms tijdens een meeting te Borgerhout niet langer tevreden te zijn met de "bestuurlijke scheiding". Hij eiste de *politieke scheiding*.[77] Vanaf augustus werd de vraag naar de onmiddellijke doorvoering daarvan aan de dagordes toegevoegd.[78]

IV. De opbouw van een "zelfstandig" Vlaanderen

Ondertussen was op 13 juli 1917 Von Bethmann Hollweg onder druk van de legerleiding afgetreden. De houding van zijn opvolgers – Georg Michaelis en, vanaf 1 november, Georg von Hertling – werd mede bepaald door het feit dat op 6 april de Verenigde Staten de oorlog aan Duitsland verklaard hadden.[79] Daarom wou Von Hertling vóór de lente en de inzet der Amerikaanse troepen in Europa een compromisvrede sluiten, hetgeen het herstel van België impliceerde.[80] Dat had gevolgen voor de *Flamenpolitik* die begin maart nog door alle Duitse partijen gesteund

68. Jakob Müller, *Nation,* 135.
69. Op 2 februari 1917 had de Belgische regering een memorandum gepubliceerd waarin de deportaties en de dwangarbeid scherp veroordeeld werden, Jens Thiel, *Menschenbassin,* 206. N.a.v. de Berlijn-reis wees de Belgische regering op de mishandelingen van naar Duitsland gedeporteerde Belgen die weigerden werk te verrichten *dat Duitsland ten goede kwam, La Métropole,* 8 maart 1917, 3. Voor de besluitwet, zie *L'Echo Belge,* 14 april 1917, 1, Luc Schepens, *Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog,* Tielt/Bussum, 1983, 122.
70. Jakob Müller, *Nation,* 120; Lode Wils, *Onverfranst,* 233.
71. Zo richtten 77 Vlaamse dignitarissen een protestbrief tegen de Raad en de bestuurlijke scheiding aan de Duitse kanselier, Lode Wils, *Onverfranst,* 231.
72. Claus beweerde dat de leden van de Raad "onze toekomst, die van vrouw en kinderen, heel ons leven" moesten opofferen, *Raad* 13 juni 1918, VIII/2. (ARA, RVV, 19).
73. In de drie toonaangevende activistische dagbladen troffen we tussen eind april en eind september 1917 méér dan dertig artikels aan die uiting gaven aan dit radicale activisme. Zie o.a. HVN, 25 april 1917, 1; HVN, 26 april 1917, 1; GVB, 28 april 1917, 1. Opvallend is dat ca. de helft ervan in *Het Vlaamsche Nieuws* verscheen, t.o.v. slechts acht in de *Gazet van Brussel* en zeven in de *Nieuwe Gazet van Gent – Nieuwe Gentsche Courant,* die vanaf begin september 1917 in Groot-Nederlandse richting begon te schrijven.
74. HVN, 26 augustus 1917, 1-2.
75. GVB, 27 augustus 1917, 1; John F. Pollard, *Benedict XV, the Unknown Pope and the Pursuit of Peace,* London, 1999, 123-136; James B. Scott, *Statements,* 129-131.
76. Voor de oorspronkelijke moties, zie o.a. HVN, 14 februari 1917, 4; HVN, 20 februari 1917, 1. Voor zittingen met de toevoeging betreffende de "bestuurlijke scheiding", zie o.a. HVN, 2 april 1917, 1-2; HVN, 3 april 1917, 1; HVN, 6 mei 1917, 2.
77. HVN, 25 juli 1917, 1.
78. Voor dergelijke zittingen, zie o.a. NGG, 21 augustus 1917, 1; HVN, 16 september 1917, 2.
79. Jakob Müller, *Nation,* 130-134; Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 226-229.
80. Jakob Müller, *Nation,* 138.

werd.[81] De rechtse minderheid in de Rijksdag bleef dat doen. De meerderheid nam op 19 juli een motie aan die om een "vrede zonder annexaties en oorlogsschattingen" vroeg.[82] Net als de op 5 augustus tot staatssecretaris van Buitenlandse Zaken benoemde Richard Von Kühlmann, wenste ze een compromisvrede.[83]

Maar die wens stond haaks op wat Ludwig Von Falkenhausen, die de op 18 april 1917 overleden Von Bissing opgevolgd was, voor ogen stond.[84] Zijn radicalisme leunde aan bij wat de overige bezettingsoverheden, de top van het landleger en de *Reichsmarine,* de Alduitsers, de rechtse minderheid in de Rijksdag en vanaf december ook de Keizer wensten.[85] Voor de gouverneur-generaal was de "bestuurlijke scheiding" een springplank naar Vlaamse "zelfstandigheid", binnen of buiten België. Vlaanderen zou daarna zijn belangen met die van het Keizerrijk verbinden.[86]

Vermoedelijk overwoog de *Politische Abteilung* vanaf juni 1917 de uitroeping van de "zelfstandigheid". Alleszins begon ze vanaf toen te suggereren dat die ophanden was. Op 2 juni 1917 signaleerde *De Toekomst,* een pro-Duits tijdschrift dat gesteund werd door de keizerlijke legatie in Den Haag, dat er "in kringen, die in nauwe verbinding staan met de *'Politische Abteilung'* […] onder de leden van de Raad van Vlaanderen en de hogere beambten der Vlaamse ministeries gerucht-ten de ronde [deden] […] dat de Duitsers binnen enkele dagen de onafhankelijkheid en zelfstandigheid van Vlaanderen [zouden] proclameren".[87] De Nederlandse *Limburger Koerier* die volgens Von der Lancken onder Duitse invloed stond, beweerde drie dagen later dat dit bericht "vermoedelijk van Duits-officieuze oorsprong was".[88] Op 9 juni meldde *De Toekomst* dat de geruchten uit "de kring der *Politische Abteilung* en van alles wat daaromheen zwermt, waaruit men zou kunnen opmaken, dat Vlaanderen door het Duitse Rijk binnenkort tot een onafhankelijke staat zou worden verheven", versterkt werden.[89]

Bovendien beweerde in de Raadszitting van 1 juli 1917 Pieter Tack, die samen met Jozef De Keersmaecker voorzitter was van de Raad, dat "een verzoek […] vanwege de *Politische Abteilung*" de Commissie Buitenlandse Zaken ertoe gebracht had de politieke scheiding te behandelen. Daarop stelde het Raadslid Albert Vlamynck "dat […] men overal mare verspreidt dat wij naar politieke scheiding gaan".[90] Die berichten bleven aanhouden. Zo signaleerde op 7 september de *Gazet van Brussel* hoe alles liet verhopen dat de politieke zelfstandigheid in aantocht was.[91] 's Anderendaags beweerde ook Borms' Antwerpse weekblad

81. *Idem,* 130; Een discussie op 3 maart 1917 in de Begrotingscommissie van de Rijksdag had duidelijk gemaakt dat er bij geen enkele Duitse partij een fundamenteel bezwaar bestond tegen de *Flamenpolitik,* Frank Wende, *Frage,* 118-119. Na afloop deelde de Duitse staatssecretaris van Buitenlandse Zaken dan ook mee dat de Duitse regering besloten had "de Vlaamse [*sic*] eis naar zelfstandigheid te steunen en dit ideaal te verwezenlijken", "Om onze stampolitiek", DT, 2/9, 1917, 6.
82. Jakob Müller, *Nation,* 130.
83. Eind 1915 was er een zogenaamde *"Kriegszielmehrheit"* ontstaan, bestaande uit bijna alle partijen. Die eiste bij monde van de voorzitter van het *Zentrum* op 9 december 1915 "onontbeerlijke territoriale verwervingen", Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 177-178. De "vredesresolutie" bracht een verschuiving van de standpunten van de Duitse partijen teweeg. De meerderheid die de resolutie steunde, sprak zich ook uit voor een herstel van België, Jakob Müller, *Nation,* 131.
84. Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* dl. 1, 75.
85. Jakob Müller, *Nation,* 122, 125, 127 (75), 130-139, vgl. Lode Wils, *Onverfranst,* 50-51. Op 18 december 1917 werd door de Keizer zelve verzaakt aan de mogelijkheid tot een herstel van België. Drie maanden eerder wou hij de *Flamenfrage* gebruiken om België aan Duitsland te binden *indien* er tegen het jaareinde geen vredesonderhandelingen plaatsgevonden hadden, Fritz Fischer, *Griff,* 629; Jakob Müller, *Nation,* 134. Volgens Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 81 was tijdens de oorlog het expansionistische programma over alle politiek-ideologische grenzen heen, tot in de randzones van de sociaaldemocratie, gemeengoed in de burgerlijke publieke opinie geworden.
86. Frank Wende, *Frage,* 122-123.
87. "Vlaamsche Kroniek", *De Toekomst,* 3/22, 1917, 432; Ismee Tames, *'Oorlog voor onze gedachten', Oorlog, neutraliteit en identiteit in het Nederlandse publieke debat (1914-1918),* Hilversum, 2006, 68-69.
88. *Limburger Koerier,* Eerste Blad, 5 juni 1917, 1; Michaël Amara & Hubert Roland, (dir.), *Gouverner,* 88, 153.
89. "Vlaamsche Kroniek", *De Toekomst,* 3/23, 1917, 454.
90. *Raad* 1 juli 1917, 4 (ARA, RVV, 11); *Raad* 25 maart 1917, 5-8 (ARA, RVV, 8).
91. GVB, 7 september 1917, 1.

Ons Land dat Vlaanderen "op de vooravond van zijn politieke scheiding" stond.[92] Het collaboratieblad *L'Avenir Wallon* signaleerde dezelfde maand dat de bezetter de Raad "op vraag van de Vlamingen" de politieke scheiding zou verlenen.[93] Op 8 oktober betoogde het Raadslid Hugo Van den Broeck hoe "wij [in de politiek van te streven naar een staat Vlaanderen] gestuurd [werden] *door de Duitse overheid* [in Brussel, BY] *zelve*".[94] Het zeer radicale bestuurslid Emiel Ver Hees zei op 22 december dat een van de Duitsers die "ons misschien het beste gezind" was, hem "gezegd had dat indien wij de politieke scheiding uitroepen, wij ze zullen bekomen". Dit stemt overeen met de naoorlogse veronderstelling van Pius Dirr van de *Politische Abteilung* dat de Raad op aansturen van de Duitse overheid de "zelfstandigheid" uitgeroepen had. De Duitse autoriteiten, zo beweerde hij, *"hätten jedoch von den Absichten des Rates keine amtliche* [!] *Kenntnis"*.[95] Officieus wisten ze het dus wel. Anders gezegd, zoals *Militärverwaltungsoberrat* te Brussel Franz Petri het in 1943 neerschreef, werd de Raad in zijn eigenmachtige uitroeping van de zelfstandigheid aangemoedigd door radicale Duitse kringen die waarschijnlijk in het Duitse bestuur zelf zaten.[96]

Maar naar bestuurslid Josué De Decker op hetzelfde moment als Ver Hees beweerde, had een vooraanstaand Duits ambtenaar hem verteld: "Gij moet uw […] politieke zelfstandigheid zelf opbouwen". Uit zijn wedervaren bleek dat het Duitse bestuur de Vlamingen de "zelfstandigheid" wilde "schenken" door de *tegenovergestelde* weg op te gaan als die in Polen, waar Duitsland een Koninkrijk uitgeroepen en vervolgens de verschillende staatsorganisaties gevormd had.[97] En ook aan Tack werd tijdens een zitting van de *Oberkommission* (4 december) verteld "dat wanneer de Vlamingen zelf hun organismen zullen gevormd hebben, Duitsland [een] uitspraak [kon] doen".[98]

Er was blijkbaar in december 1917 een tweespalt, die we straks zullen onderzoeken. Een deel van de bezettingsoverheid wilde dat de Raad de "zelfstandigheid" proclameerde. Anderen wilden die pas sanctioneren nadat de nodige staatsstructuren aanwezig waren. Wat dat betreft, stelde de Jong-Vlaming Reimond Kimpe eind juli in een verslag dat de Gouwraden zo snel mogelijk opgericht moesten worden. De Raad zou dan vervolledigd worden met vertegenwoordigers die deze organen aanduidden.[99] Daarna zou de Raad als een toekomstig parlement "in de naam van het Vlaamse volk" spreken en "ook dan eerst als dusdanig door de Duitsers kunnen worden aanzien".[100] Maar slechts twee van de vijf Gouwraden werden in 1917 opgericht.[101] Veel was er van een activistische staatsopbouw dus niet te bespeuren.

92. Georges P.M. Roose, "Wij rukken voort", *Ons Land,* 5/19, 1917, 1. De redactie van *Ons Land,* de opvolger van het Duits-activistische *Antwerpen Boven* (Lode Wils, *Onverfranst,* 128), was tussen 7 januari 1917 en 26 oktober 1918 gevestigd op het voormalige adres van het pro-Duitse *L'Avenir* en de Antwerpse administratie van het Duits-Groot-Nederlandse *Dietsche Stemmen.* Ook de *Vlaamsche Gazet,* later *Het Vlaamsche Nieuws,* zetelde er tussen 20 november 1914 en 2 februari 1918. *L'Avenir* had dezelfde beheerder als het pro-Duitse dagblad *Le Bruxellois,* dat vanaf medio 1915 dezelfde drukpers als de *Gazet van Brussel* gebruikte. De hele collaboratiepers was dus grondig verweven, Bruno Yammine, *Fake News,* 134, 178-181.
93. GVB, 29 september 1917, 1.
94. *Raad* 8 oktober 1917, 13 (ARA, RVV, 14).
95. Jakob Müller, *Nation,* 140 (46).
96. Lode Wils, "Het aandeel", 229 (24).
97. Voor de in deze paragraaf aangehaalde citaten van Ver Hees en De Decker, zie *Raad* 22 december 1917, 7, 57 (ARA, RVV, 200).
98. Zitting in de *Politische Abteilung* [vanaf hier: PA] 4 december 1917, 2. Op die vergadering was de literator Huebner aanwezig. Hij was een sleutelfiguur in het bezettingsbestuur die zich met verschillende aspecten van de *Flamenpolitik* bezighield. In maart 1917 stapte hij over van de *Politische Abteilung* naar de *Zivilverwaltung,* waar hij vanaf juni, toen die gesplitst werd, werkte, Hubert Roland, *Leben und Werk von Friedrich Markus Huebner (1886-1964). Vom Expressionismus zur Gleichschaltung,* Bonn, 2009, 61-62; Bruno Yammine, *Fake News,* 211.
99. Zoals Tack enkele maanden eerder in de *Gazet van Brussel* verkondigd had, zie voetnoot 63.
100. *Archives,* 135, 141-142. Zitting van de Commissie van Nijverheid en Verkeerswezen, 29 juli 1917, 2 (ARA, RVV, 266), Het betreft het document "(get.) Reimond Kimpe", vanaf hier: *Kimpe.*
101. Slechts in West- en Oost-Vlaanderen kwam er in 1917 een Gouwraad. De rest van de provincies volgde in de maanden januari-maart 1918, Daniël Vanacker, *Avontuur,* 265, Maurits Basse, *De Vlaamsche Beweging,* dl. 1, 177.

Wat de "zelfstandigheid" betrof, was het bovendien maar de vraag of de Raad de nodige daadkracht aan de dag kon leggen om de ambities van de gouverneur-generaal tegemoet te komen. Wel besloot in juni de "Grondwetscommissie" van de Raad, onder impuls van een radicale fractie in het Bestuur, dat Vlaanderen, al dan niet in een unie met Wallonië, een met Duitsland "verbonden staat" moest zijn.[102] Pas eind juli en begin augustus 1917 vonden er Raadsvergaderingen plaats, waarin er min of meer structureel over de politieke scheiding gepraat werd.[103] "De Duitsers", aldus Tack op 3 augustus, vonden "dat de politieke scheiding moe[s]t uitgesproken worden". Binnenkort zouden ze toestemming geven voor de reis van een afvaardiging van de Raad naar Berlijn. Die kon er vragen dat Duitsland te gepasten tijde de politieke scheiding zou uitroepen.[104] Tack diende tien dagen later een rapport in bij de Raad waarin hij uiteenzette hoe Vlaanderen zich nog tijdens de oorlog moest uitroepen tot een "zelfstandige" staat. Vlaanderen zou in een personele unie met Wallonië verbonden blijven en een economisch-militair verbond met de Centralen afsluiten.[105] Toen Michaelis op 29 augustus te Brussel een delegatie van de Raad ontving, bepleitte Tack in grote lijnen dit programma.[106] De *Politische Abteilung* liet betijen en kwam blijkbaar radicaler uit de hoek dan tijdens de Berlijn-reis. Michaelis verzekerde de afvaardiging slechts dat de kanselierswissel geen enkele wijziging in de Rijkspolitiek tegenover het activisme zou voortbrengen.[107]

Wat Tack zei, was kenmerkend voor de radicale koers die een deel van het Bestuur voer.[108] Met name de "Antwerpse bank" die een tactisch "gematigde" koers voer, stoorde zich aan de in zijn toespraak vervatte toenadering van een Vlaamse staat tot Duitsland. Op 25 september 1917 werd een "Zelfstandige Vlaamse Groep" van 32, voornamelijk Antwerpse, leden opgericht. Haar standpunt was dat een "zelfstandig" Vlaanderen en een "zelfstandig" Wallonië het geneutraliseerd Belgisch staatsverband zouden uitmaken.[109]

Ondertussen waren begin oktober 1917 verschillende Raadsleden gewonnen voor het voorbereiden van de politieke scheiding en het uitroepen van de staat Vlaanderen. Een Jong-Vlaams lid merkte op dat de Raad in het licht van de politieke scheiding Gouwraden moest oprichten. Die zouden van het orgaan een besturend en wetgevend lichaam, gedragen door de "volkswil", maken. Sommigen wezen het uitroepen van de "zelfstandigheid" af, al-dan-niet omdat dit scenario Duitsland het recht heette te geven om België los te laten. Maar uit radicalere hoek weerklonk dat een politieke scheiding *zonder* Vlaamse staat neerkwam op het herstel van België. Op de Raadsvergadering van 2 oktober werd, als compromis tussen "radicalen" en "gematigden", een motie aangenomen: "De Raad van Vlaanderen spreekt zich uit voor de grootst mogelijke zelfstandigheid van Vlaanderen, waardoor noch de ontwikkeling tot een afzonderlijke staat, noch het herstel van

102. Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 665-667; *Archives,* 30. Voor de radicale fractie in het Bestuur, *infra*.
103. Zo o.a. in *Raad* 29 juli 1917, 12-55, 30 juli 1917, 1-7 (ARA, RVV, 11). Voor andere besprekingen hieromtrent, zie *Raad* 13 augustus 1917, 2, 27 augustus 1917, 6-9 en 28 augustus 1917, 5-9 (ARA, RVV, 12).
104. *Raad* 29 juli 1917, 38-40 (ARA, RVV, 11); *Raad* 2 augustus 1917, 1-3; *Raad* 3 augustus 1917, 6 (ARA, RVV, 12).
105. *Raad* 13 augustus 1917, 2 (ARA, RVV, 12). Het rapport van Tack (10 augustus 1917, zie *Archives,* 243-246) liep vooruit op de conclusies van de uitvoerende Commissie van de Raad over het vraagstuk van de "zelfstandigheid". De redevoering die Tack voor Michaelis hield op 29 augustus 1917, stemde grotendeels overeen met zijn rapport en was in die Commissie opgesteld, Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 669-670, vgl. Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 76.
106. Jakob Müller, *Nation,* 131-132; Frank Wende, *Frage,* 170-171; GVB, 3 september 1917, 1, vgl. *Archives,* 431-433.
107. Drie maanden later bevestigde Von Kühlmann dit aan het Bestuur, Brief van de *Politische Abteilung* [vanaf hier: "Brief PA"] aan het secretariaat van de Raad van Vlaanderen [vanaf hier: "aan secr. RVV"] 22 november 1917, z.p. (ARA, RVV, 259); *Archives,* 110; [handgeschreven] zitting van de Commissie Buitenlandse Zaken [vanaf hier: *Buitenlandse Zaken*] 26 november 1917, 1 (ARA, RVV, 42).
108. Het eerste Bestuur van de Raad bestond uit Tack, De Keersmaecker, Ver Hees, Brijs, Van den Broeck, Faingnaert, Lambrichts, Severeyns en Jacob, *Raad* 25 maart 1917, 5-8 (ARA, RVV, 8). Eerder was er al een dagelijks bestuur aangesteld bestaande uit Tack, Ver Hees, Lambrichts, Faingnaert, Brijs en Masfranckx, *Raad* 11 februari 1917, 3 (ARA, RVV, 6).
109. Al in de eerste helft van het jaar waren aanhoudende spanningen tussen die "bank" en het Bestuur gerezen, Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* dl. 1, 77-78; Antoon Vrints, *Bezette Stad,* 103-112; Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 76.

een in andere vorm dan vroeger gegoten staatsverband België [uitgesloten] is".[110] In de Raadsvergadering van 8 oktober bepleitte De Decker een aanpassing van de Raad. Die zou de politieke scheiding met de bezetter moeten doordrijven en gaandeweg naar een parlement evolueren. Meerdere leden, waaronder Borms, reageerden echter sceptisch op dat "parlement […] spelen". Tijdens dezelfde vergadering werd, onder Duitse druk, een nieuw Bestuur, belast "met de krachtdadige voorbereiding en doorvoering van de politieke scheiding", samengesteld.[111] Eind oktober 1917 was er onenigheid in dat Bestuur gerezen daar de Jong-Vlaming Alfons Jonckx een voorstel ingediend had om het orgaan om te vormen tot een executieve macht met commissarissen. Volgens De Decker kon dit op bijval van de Duitse overheid rekenen. Het unionistisch bestuurslid Maurits Josson wenste, naar eigen zeggen, de "zelfstandigheid" van Vlaanderen te bekomen middels het bestaande Bestuur. Op 20 november, aldus Josson, werd het voorstel-Jonckx in het Bestuur verworpen. Wel deelde Hans von Harrach, de plaatsvervanger van Von der Lancken, die dag in de *Oberkommission* mee dat er over de "gewenste" omvorming tot een parlement van de Raad met Berlijn besprekingen gevoerd werden.[112]

Nog in oktober 1917 gaf Von Falkenhausen de opdracht tot de vorming van een Duits orgaan dat, los van elke activistische participatie, *"die Vorschläge für eine über die Bloße Behördentrennung hinausgehende politische Verselbständigung der flämischen und wallonischen Landesteile"* diende uit te werken.[113] Blijkbaar had hij er weinig vertrouwen in dat de Raad zelf beslissende stappen zou zetten richting "zelfstandigheid".[114] De eerste vergadering van de *Kommission zum Ausbau der Selbstverwaltung in den flämischen und wallonischen Landesteilen* (zgn. Commissie-Hippel) vond op 16 november plaats.[115] Beslist werd om zowat alle Belgische bevoegdheden aan de Waalse en Vlaamse administraties over te dragen. De Belgische nationaliteit zou verdwijnen en een los staatsverband zou overblijven.[116] Pas voldoende ver in de toekomst zou het mogelijk zijn om verkozen Vlaamse en Waalse *Landtage* in het leven te roepen. Het behoud van de Duitse macht in Vlaanderen was gedurende vele jaren absoluut noodzakelijk om de "Vlaamse" zaak te laten zegevieren. De Raad, aldus Von der Lancken, kon tijdens de bezetting meewerken aan de vorming van een Vlaamse staat. Verslaggever Robert von Hippel en professor Schmidt, een andere specialist, stelden voor om met het oog daarop het orgaan tot een Constituante te hervormen "middels *nieuwe* [*sic*] *verkiezingen*". In lijn daarmee had Harrach er in een zitting van de *Oberkommission* (6 november) op aangedrongen om zo snel mogelijk de Gouwraden te vormen. Bleek uit de verkiezingen, zo vertelde hij, dat het aantal kiezers hoog lag, dan zou de bezettende overheid een "grotere macht" aan de Raad kunnen verlenen.[117]

110. *Raad* 2 oktober 1917 (voormiddag), 1-23 en (namiddag), 1-15 (ARA, RVV, 14).
111. *Raad* 8 oktober 1917, 5-7, 14 (ARA, RVV, 14); *Raad* 9 oktober 1917, 2-5 (ARA, RVV, 14); *Volk en Staat,* 20 december 1942, 2. Voor het gegeven dat het om een Duits bevel ging, zie Lode Wils, *Onverfranst,* 268, Daniël Vanacker, *Avontuur,* 279 en "Mededeeling van den Heer *Verwaltungschef für Flandern, Hauptmann* Schaible, namens Graaf Harrach, over de vernieuwing van het Bestuur van den Raad van Vlaanderen", z.d., 1 (ARA, RVV, 266) waaruit blijkt dat Schaible, in samenspraak met de *Politische Abteilung,* al op 8 september 1917 om een vernieuwing van het Bestuur vroeg. Het nieuwe Bestuur bestond uit Tack, Ver Hees, De Vreese, Brijs, Borms, De Decker, Claus, Josson, Masfranckx, Jonckx en De Clercq, *Raad* 9 oktober 1917, 2-5 (ARA, RVV, 14).
112. *Raad* 22 december 1917, 5-6, 21-22 (ARA, RVV, 200); PA 20 november 1917, 1 (ARA, RVV, 254); Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 100, 198; Frank Wende, *Frage,* 117; Reginald De Schryver et. al., (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* [= NEVB], Tielt, 1998, 1408.
113. Frank Wende, *Frage,* 164.
114. Inderdaad nam ook in oktober 1917 de Raad geen enkel initiatief om de "politieke zelfstandigheid" te bewerkstelligen. In de vergaderingen van 20 en 27 oktober 1917 kwam dit thema zelfs niet aan bod, *Raad* 20 oktober 1917, 1-12; *Raad* 27 oktober 1917, 1-22 (ARA, RVV, 14).
115. Voor wat volgt over de Commissie, zie, behoudens tegenstrijdige verwijzing, Jacques Pirenne & Maurice Vauthier, *La législation et l'administration allemandes en Belgique,* Paris-New Haven, 1925, 93-105.
116. Frank Wende, *Frage,* 165.
117. PA 6 november 1917, 1 (ARA, RVV, 254).

Maar tijdens de volgende Raadsvergadering kwam het thema van de verkiezingen niet aan bod.[118] Wel vond op 11 november een groots opgezette radicaal-activistische meeting plaats in de Alhambra te Brussel. Al tijdens de Raadszitting van 22 april 1917, had de Jong-Vlaming Richard De Cneudt vergeefs voorgesteld om de Belgische regering vervallen te verklaren.[119] Nu echter erkenden, onder acclamaties, activisten de Belgische regering "de Belgische regering niet meer als hun vertegenwoordigster" en "verwacht[t]en [ze] stellig van de bezettende overheid" dat die "Vlaanderen [deze gevraagde] volledige politieke zelfstandigheid toe zou kennen".[120]

In dat verband signaleerde op 15 november 1917 Friedrich Wilhelm von Bissing, de zoon van de voormalige gouverneur-generaal, aan Beiers minister-president Otto von Dandl dat hij van Vlaamse zijde vernomen had: *"die Politische Abteilung beabsichtige zu Weihnachten die Proklamation der zwei Staaten, die dann von uns anerkannt werden sollten"*.[121] De Jong-Vlaming Marcel Van de Velde meldde omtrent hetzelfde tijdstip aan de *Limburger Koerier* hoe de Raad ijverde om Vlaanderen binnenkort zelfstandig te verklaren. "Zal het een kerstgeschenk of een nieuwjaarsgeschenk zijn?".[122] En na op 25 november de gouverneur-generaal en de *Politische Abteilung* bezocht te hebben, schreef de Oostenrijkse journalist Ivo Jorda: *"die deutsche Verwaltung* [hat] *in Belgien die Selbständigkeit Flanderens vorbereitet"*.[123]

Maar niet lang na het moment waarop het Duits bestuur het eens was over de datum waarop de "zelfstandigheid" uitgeroepen moest worden, begonnen de interne twisten. Medio oktober al was Von Falkenhausen bij Ludendorff zijn onvrede gaan uiten over Von der Lancken. Vervolgens beklaagde op 29 november de generaal zich in een brief naar Von Kühlmann over de *Flamenpolitik* van de *Politische Abteilung* en Von der Lancken. Hij schilderde diens *Flamenpolitik* af als de oorzaak dat het de Vlamingen aan vertrouwen in de doeleinden van de Duitse politiek ontbrak. De inzet van dit door Von Falkenhausen gesteund manoeuvre was wie de *Flamenpolitik* als instrument van het buitenlands beleid kon gebruiken.[124] Op 27 november 1917 hevelde Von Falkenhausen de bevoegdheid over de *Flamenpolitik* van Von der Lancken, het hoofd van de *Politische Abteilung,* naar Alexander Schaible, het hoofd van de Vlaamse *Zivilverwaltung,* over.[125] Dit impliceerde dat Harrach overgeplaatst werd naar die afdeling, waar hij over de *Flamenpolitik* zijn gezag zou blijven uitoefenen tot mei 1918.[126]

118. *Raad* 10 november 1917, 1-19 (ARA, RVV, 15).
119. *Raad* 22 april 1917, 3 (ARA, RVV, 8). Na het afsluiten van een afzonderlijke vrede met Duitsland (*infra*), stelde ook Kimpe in zijn vermeld rapport (*supra*) voor om de "Haverse regering […] afvallig" te verklaren, *Kimpe,* 3. In een verslag van de Raad werd beweerd dat het niet de eerste maal was dat de Belgische regering "door de Vlamingen [*sic*] in het openbaar" vervallen werd verklaard. "Maar uitgaande van zo'n grootse manifestatie, in [Brussel, BY], is het onbetwistbaar van groter[e] politieke betekenis", document zonder titel "Uit Brussel", 12 november 1917, 3 (ARA, RVV, 266).
120. GVB, 13 november 1917, 1.
121. Citaat in Ilse Meseberg-Haubold, *Der Widerstand Kardinal Merciers gegen die deutsche Besetzung Belgiens 1914-1918,* Frankfurt am Main, 1982, 355-357 (86). F.W. Von Bissing meldde dat ook aan generaal Ludendorff. Von Bissing jr. was een annexionist die de "zelfstandigheid" wou voorkomen. Tussen 1915 en medio 1917 werkte hij op het gouvernement-generaal te Brussel, o.a. als *Verbindungsmann* van de Beierse regering. Hij raakte verwikkeld in een persoonlijke strijd met de *Politische Abteilung* in het algemeen en Von der Lancken in het bijzonder. Die duurde voort na zijn afscheid, Peter Raulwing & Thomas L. Gertzen, "Friedrich Wilhelm Freiherr von Bissing im Blickpunkt ägyptologischer und zeithistorischer Forschungen: die Jahre 1914 bis 1926", in Thomas Schneider & Peter Raulwing, (ed.), *Egyptology from the First World War to the Third Reich, Ideology, Scholarship and Individual Biographies,* Leiden/Boston, 2013, 77, 83; Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 90-92.
122. *Limburger Koerier,* 28 november 1917, 1. De brief dateerde van 25 november 1917.
123. *Archives,* 97, 414. Dit werk gaf foutief de datum van *22 november 1917* aan. Voor de correcte datering, [handgeschreven] zitting *Buitenlandse Zaken* 24 november 1917, 1 (ARA, RVV, 42); *Wiener Abendpost, Beilage bei Wiener Zeitung,* 26 november 1917, 5; *Reichspost, Morgenblatt,* 12 januari 1918, 6.
124. Jakob Müller, *Nation,* 138-139; Fritz Fischer, *Griff,* 583-584; Frank Wende, *Frage,* 119, 176.
125. Jakob Müller, *Nation,* 136-137.
126. Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 233; Commissie van Gevolmachtigden [vanaf hier: *Gevolmachtigden*] 6 juni 1918, 1 (ARA, RVV, 201). Harrach die waarschijnlijk als "te gematigd" werd beschouwd, werd op 26 mei 1918 vervangen door de consul Rudolf Asmis en naar het front gestuurd.

De achtergrond van de toenadering tussen de gouverneur-generaal en Ludendorff was het op 11 november 1917 geplande voorjaarsoffensief van de Duitse Generale Staf die de polarisatie tussen de legertop, die een totale overwinning wenste en Von Hertling, die een *Verständigungsfrieden* nastreefde, accentueerde.[127] Zo'n vrede die het herstel van België impliceerde, was ook ongewenst voor Von Falkenhausen. Toch leek ze in november 1917 dichterbij te komen. In Rusland had een revolutie in maart het tsarisme omvergeworpen. En na het falen van het Russische zomeroffensief, werd in Duitse kringen de militaire instorting van Rusland verwacht.[128] Inderdaad had het nieuwe bolsjewistische regime, een dag nadat de tweede Russische revolutie het aan de macht gebracht had (m.n. op 8 november), om een "algemene vrede zonder annexaties noch oorlogsvergoedingen" gevraagd.[129]

Geruggesteund door Ludendorff, wou Von Falkenhausen ver gaan. In een zitting van de *Oberkommission* van 4 december deelde Harrach zelfs mee dat "de gouverneur-generaal *'verfügt'* [had] dat de *Politische Abteilung*" onder leiding van hemzelf aan de *Zivilverwaltung* toegevoegd zou worden.[130] Zover kwam het niet. Maar de gouverneur-generaal speelde blijkbaar met het idee om Von der Lanckens afdeling ondergeschikt te maken aan de *Zivilverwaltung*. Een aan de kant geschoven Von der Lancken die nog in mei aan Berlijn meldde *"Belgien verschwinden zu machen, ist das vornehmste Ziel einer zweckbewussten deutschen Politik",* stelde zich van nu af aan negatief tegenover de *Flamenpolitik* op.[131] Later beweerde De Decker dat er in het gouvernement-generaal twee concurrerende "Duits-politieke stromingen" bestonden: de *Zivilverwaltung* enerzijds en "Von der Lancken, met heel zijn staf, waarbij geen enkele goede Vlaamsgezinde is" anderzijds.[132]

Intussen talmde de Raad met de beslissing over het houden van "verkiezingen". Op 17 november werd vooral gepraat over de kwestie of die rechtstreeks of via de Gouwraden moesten verlopen. Een week later stelde hij het geagendeerde punt over de Gouwraden uit.[133] Eind november verzocht Robert P. Oszwald, die sedert 1917 medewerker aan de *Politische Abteilung* was, Lambrichts persoonlijk om vaart te zetten achter de verkiezingen en ze in januari 1918 te doen plaatsvinden. Volgens hem was de Duitse overheid tevreden met 3.000 kiezers per provincie.[134] De bezetter eiste dus 15.000 kiezers voor heel Vlaanderen.[135] De vraag van Oszwald naar "verkiezingen" in januari, verklaart waarom Lam-

127. Jakob Müller, *Nation,* 138-139; Daniel J. Hughes & R.L. Dinardo, *Imperial Germany and war (1871-1918),* Lawrence, 2018, 411.
128. Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 231.
129. Adam Tooze, *Zondvloed, 1916-1931, Het ontstaan van een nieuwe wereldorde,* Houten-Antwerpen, 2014, 139; Borislav Chernev, *Twilight of Empire, The Brest-Litovsk Conference and the remaking of East-Central Europe (1917-1918),* Toronto/Buffalo/London, 2019, 15.
130. PA 4 december 1917, 1.
131. Citaat in Jakob Müller, *Nation,* 127; Frank Wende, *Frage,* 175.
132. *Gevolmachtigden* 21 februari 1918, 10 (ARA, RVV, 201).
133. *Raad* 17 november 1917, 2-6 (ARA, RVV, 15); *Raad* 24 november 1917, 3-25 (ARA, RVV, 15). Op een zitting van de *Oberkommission* (20 november 1917) stelde Harrach dat hij wenste dat het reglement van de Gouwraden eerst aan de *Politische Abteilung* voorgelegd werd. Op 24 november schreef Oszwald het secretariaat van de Raad aan met de melding dat dit zo snel mogelijk moest gebeuren, PA 20 november 1917, 1 (ARA, RVV, 254); Brief R.P. Oszwald aan secr. RVV 24 november 1917, z.p. (ARA, RVV, 259). Voor Oszwald, zie Stefan Laux, "Flandern im Spiegel der 'wirklichen Volksgeschichte', Robert Paul Oszwald (1883-1945) als politischer Publizist und Historiker", in Burkhard Dietz, Helmut Gabel & Ulrich Tiedau, *Griff nach* dem *Westen. Die "Westforschung" der völkisch-nationalen Wissenschaften zum nordwesteuropäischen Raum (1919-1960),* Münster, 2003, 252. [Vanaf hier: *Westforschung*].
134. Aanvankelijk had Oszwald gevraagd om de verkiezing vóór kerstmis 1917 te doen plaatsvinden. Lambrichts beweerde dat die datum (net als nieuwjaar) onmogelijk was. Vandaar dat Oszwald januari 1918 naar voren schoof, *Raad* 15 december 1917, 20-21 (ARA, RVV, 16), *Raad* 12 januari 1918, 8 (ARA, RVV, 17). In Vergadering [*Buitenlandse Zaken*] 11 maart 1918, 2 (ARA, RVV, 266) [vgl. *Archives,* 8] lezen we hoe de "volksraadpleging" door de bezettende overheid gewenst werd en dat zij wou dat die "met de grootste spoed" en "vóór kerstmis" zou plaatsvinden. Ook dit document maakt gewag van besprekingen hierover tussen Oszwald en Lambrichts.
135. Dit aantal was dus geen schatting van de Raad zelf, hoewel men dat soms in de literatuur leest, zie bv. Lode Wils, "Het aandeel", 229.

brichts tijdens een vergadering van de Commissie Buitenlandse Zaken (26 november) vroeg of "men er vast op [stond] verkiezingen uit te schrijven vóór februari" 1918. Dat bleek het geval te zijn. Zo ook dat de bezettende macht het erover eens was dat de nieuwe Raad een "soort parlement" moest zijn. Een "Commissie van Toezicht", aldus Tack, moest aanvaarden welke activisten kiezers waren en enkel activisten zouden verkiesbaar zijn.[136] Tijdens de Raadsvergadering van 1 december deelde de Jong-Vlaming Achiel Brijs mee dat van "verschillende [Duitse, BY] zijden" herhaaldelijk de wens uitgedrukt was dat er onverwijld zou overgegaan worden tot de samenstelling van de Gouwraden. In de provincies die er geen bezaten, moesten ze nog dit jaar samengesteld worden. Voor de oprichting van een "soeverein, zelfstandig Vlaanderen" moest beroep gedaan worden op de "ons genegen Vlamingen".[137] Met het oog op "verkiezingen" wou hij bespreken wie verkiesbaar was en wie kiezer kon zijn. Of kiezers lid moesten zijn van een activistische groep of dat men van hen zou eisen een formule te ondertekenen, moest daarbij aan bod komen. Maar weer werd het punt verdaagd.[138]

V. Naar een "zelfstandigheidsverklaring"

De bezetter begon er zijn geduld onder te verliezen. Harrach drong er tijdens een zitting van de *Oberkommission* (4 december) op aan dat de Gouwraden *onverwijld* samengesteld werden en vroeg dat op de volgende Raadsvergadering het ontwerp van de Gouwraden-Commissie aangenomen werd.[139] Maar op 8 december werd het in de Raad geagendeerde thema verdaagd.[140] Twee dagen later wees Brijs er in de Commissie Buitenlandse Zaken op dat Harrach klaagde over de al te trage gang van zaken betreffende de inrichting van de Gouwraden.[141] Brijs stelde dat de gouverneur-generaal achter het verheffen van de Raad tot parlement stond en de *politieke scheiding* "natuurlijk" achtte.[142] Op 15 december werd in het kader van het ontwerp van de Gouwraden-Commissie tijdens de Raadsvergadering de ondertekening van een formule wederom besproken. Maar hoe kon men nagaan of de kiezers betrouwbaar – lees: activistisch – genoeg waren? Dat gaf aanleiding tot een discussie waarin ook geageerd werd *tegen* het houden van verkiezingen. Maakte men zich niet "belachelijk" bij een verkiezing door een zeer kleine minderheid? De unionist Jozef De Keersmaecker sprak van een Duits "bevel". Meerderen betreurden dat de verkiezingen de Raad "opgedrongen" werden.[143] Het Raadslid Jozef Van den Eynde stelde voor de Raad "als bestaande" te beschouwen als alternatief voor "het gevaar van een slecht verkiezingsresultaat". De Antwerpse unionist Gustaaf Doussy had het over 14.000 stemmen in de provincies zonder Gouwraden. Dat aantal zou voldoende zijn om te kunnen stellen dat "er achter de Raad een macht" stond. Zijn geestesgenoot Félix Loquet sprak over 20.000 handtekeningen, *maar geen kiezers*. Brijs pleitte voor de samenstelling van een "nationale lijst" met alle activistische verenigingen. Naar Alexander Kreuter, *Kommisar beim*

136. *Buitenlandse Zaken* 26 november 1917, 3 (ARA, RVV, 266).
137. *Raad* 1 december 1917, 1 (ARA, RVV, 16).
138. *Idem,* 1-4.
139. PA 4 december 1917, 1-2 (ARA, RVV, 254). Ook lezen we dat Oszwald wenste dat hij omtrent de "verkiezingen" met het Bestuur te gelegener tijd onderhandelingen wou voeren. Op 27 november 1917 had Oszwald het secretariaat van de Raad nogmaals aangeschreven met de melding dat op de vergadering van die namiddag o.a. het volgende punt op de dagorde geplaatst moest worden: *"Fragen um Aufklärung über einzelne Artikel des Reglements* [i.e. van de Gouwraden, BY]*"*, Brief R.P. Oszwald van de PA aan secr. RVV 27 november 1917, z.p. (ARA, RVV, 259).
140. *Raad* 1 december 1917, 23 (ARA, RVV, 16); *Raad* 8 december 1917, 1-19 (ARA, RVV, 16).
141. *Buitenlandse Zaken* 10 december 1917, 3 (ARA, RVV, 266), vgl. met [handgeschreven] *Buitenlandse Zaken* 10 december 1917, 1 (ARA, RVV, 42).
142. *Buitenlandse Zaken* 10 december 1917, 2-3 (ARA, RVV, 266). Opmerkelijk is dat het Bestuur nog enkele dagen vóór de zelfstandigheidsverklaring misschien met Von Falkenhausen overlegd heeft (over de "zelfstandigheidsverklaring")?, zie Brief R.P. Oszwald aan de Raad van Vlaanderen, 15 december 1917, z.p. (ARA, RVV, 266).
143. *Raad* 15 december 1917, 27 (ARA, RVV, 16).

Rat von Flandern en rechterhand van Schaible hem verteld had, moest er dan geen verkiezing plaats vinden.[144] Borms daarentegen wierp op dat verkiezingen een troef waren tegen het verwijt dat de Raad een Duits instrument was.[145]

Te midden van die steriele discussies, rommelde het vanaf 13 december in het Bestuur.[146] Aanleiding was een motie die De Decker neerlegde om de Regeringscommissie uit het voorstel-Jonckx aan te vullen met een Parlementair Bureau. Beide organen zouden een commissaris aan het hoofd hebben. Doel was de scheiding tussen wetgevende en uitvoerende macht uit te diepen en iets te doen voor de opdracht van het orgaan, de voorbereiding van de "politieke zelfstandigheid". Het voorstel kon, op Josson na, op eensgezindheid van het Bestuur rekenen.[147] De Decker dacht naar eigen zeggen de zaak door de Raad te doen proclameren door een "soort staatsaanslag". De namen van de Regeringscommissie zouden met kerstmis of nieuwjaar in de binnen- en buitenlandse dagbladen gepubliceerd worden als "eerste regering van Vlaanderen". In dezelfde zitting lanceerde Jonckx een nieuw voorstel: een Raad van State, boven de Regeringscommissie. Bovendien wou hij de Raad als parlement de wetgevende macht verlenen inzake taal, onderwijs en gerecht. Daaromtrent had hij een (niet weerhouden) voorontwerp van grondwet in de Commissie ingediend, getiteld *Eerste Stappen naar de Volledige Zelfstandigheid*.[148] Josson diende een tegenvoorstel in: een proclamatie aan het Vlaamse volk om "de *zelfstandigheid* van Vlaanderen en de verkregen uitslagen bekend" te maken. Die "zelfstandigheid" wou hij laten uitroepen op een plechtige Raadsvergadering. Op 15 december 1917 nam Claus ontslag uit het Bestuur. Hij beklaagde zich over de "zeer radicale" leiders, Tack, Ver Hees en Brijs en over bestuursleden die de "ultra-radicale methode" voorstonden.[149]

Op 18 augustus 1918 nam Claus ook ontslag uit de Raad. De eerste aanleiding daartoe was een optreden van Tack. In maart 1918 had die, aldus Claus, als voorzitter van de Commissie van Gevolmachtigden te Antwerpen een redevoering gehouden voor Duitse ambtenaren, officieren en leden van de Duitse kolonie. Hij verkondigde er dat Vlaanderen Zeebrugge mocht afstaan voor een Duitse vlootbasis, dat Duitse troepen de Maaslinie mochten bezet houden en dat Vlamingen in het Duits leger konden ingelijfd worden. Claus had daarbij opgemerkt dat het onduidelijk was of Tack tot de unionisten of de Jong-Vlamingen behoorde. Die laatste verdedigde zich door te stellen dat hij tot geen van beide behoorde. Hij had slechts verteld wat "een der mogelijkheden [was] die in de Raad ingezien" werden.[150]

De tweede aanleiding kwam er n.a.v. een propagandareis van Jan-Derk Domela Nieuwenhuis, de Nederlandse stichter van Jong-Vlaanderen, Ver Hees en Brijs in Duitsland tijdens de zomer

144. Misschien was dit een lokmiddel om de "zelfstandigheidsverklaring" te versnellen.
145. *Raad* 15 december 1917, 16-30; Daniël Vanacker, *Avontuur,* 281, 352; *Westforschung*, 257 (39).
146. Voor de perikelen in het Bestuur tussen 13 december 1917 en 22 december 1917, zie, behoudens tegenstrijdige verwijzing, zitting bij de *Verwaltungschef,* 20 december 1917, 1-2 (ARA, RVV, 261); *Raad* 22 december 1917, 1-4, 7-19, 22-27, 34, 36 (ARA, RVV, 200); *Raad* 5 januari 1918, 12 (ARA, RVV, 17); Bijlage Verslag van de Zitting der *Hauptkommission* 18 januari 1918, "Ausführungen des Professors an der Universität Gent Dr. De Decker über die Aufrüfung der Selbständigkeit Flanderns in der Besprechung 18 Januar 1918 mit der Kommission der Bevollmächtigten des Rats von Flandern." (ARA, RVV, 255) [Hierna: *Bijlage* 18 januari 1918], 1-2; Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 692.
147. Voor de visie van Josson in deze paragraaf, zie *Raad* 22 december 1917, 9, 19-25 (ARA, RVV, 200).
148. *Archives,* 98, 266-267.
149. Werd met die "ultra-radicale methode" het uitroepen van de "zelfstandigheid" door de Raad bedoeld? In het geschrift *Dokumenten betreffende de politieke grondslagen en aktie der zelfstandige Vlaamsche Groep* verwierp Claus die uitroeping "onder vreemde vijandelijke bezetting en met hulp van de bezetter", Antoon Vrints, *Bezette Stad,* 108. Nochtans zou hij zelf die zelfstandigheid goedkeuren, *Raad* 22 december 1917, 60 (ARA, RVV, 200).
150. *Raad* 25 juli 1918, I/2 DW-I/3 DW; VIII/2 VL-IX/1 (ARA, RVV, 20); *Raad* 26 juli 1918, 3/1 VL-3/3 VL, IV-1 VC, 9/1 VL, XIII/2 DW (ARA, RVV, 20), *Raad* 20 september 1918 (ochtendzitting), I/4 DW (ARA, RVV, 21). Op 16 augustus werd kenbaar gemaakt dat Tack zich bij Jong-Vlaanderen had aangesloten, *Raad* 16 augustus 1918 (ochtendzitting), III/1 VL (ARA, RVV, 21).

van 1918.[151] Die werd georganiseerd door Wolfgang von Unger, de voormalige etappeninspecteur van het IVde leger en een medestichter van het *Deutsch-Flämische Gesellschaft.* Dat was een organisatie die een cultuur-imperialistische *Flamenpolitik* voerde. In maart 1917 werd ze op twee verschillende plaatsen, Düsseldorf en Berlijn, opgericht. Onder druk van de *Politische Abteilung* kwam het eind september tot een fusie.[152] Op initiatief van Franz von Reichenau, de voorzitter van het *Verein für das Deutschtum im Ausland* en de plaatsvervangende voorzitter van het *Gesellschaft,* ontstond een *Landesverband Flandern.*[153] Een belangrijke taak van het *Deutsch-Flämische Gesellschaft* was de politieke indoctrinatie van gedeporteerde Belgische arbeiders.[154]

Het drietal bezocht o.a. Berlijn (26 juli) en Maagdenburg (6 augustus). Ver Hees en Brijs spraken op een vergadering van bijna 500 deelnemers van het *Gesellschaft* in het Pruisische *Abgeordnetehaus.* Brijs verklaarde zich voorstander van een "zelfstandig" Vlaanderen m.i.v. het Belgisch koloniaal bezit. Vlaanderen kon dan samen met Duitsland "een groot Germaans Oost-Afrika in het leven" roepen. Een prominente aanwezige was de Alduitser en professor in geschiedenis Dietrich Schäfer. Hij behoorde tot het *völkisch*-imperialistische *Alldeutscher Verband* en was vanaf augustus 1915 voorzitter van de annexionistische *Unabhängige Ausschuß für einen deutschen Frieden* en een lid van de *"engere Ausschuß"* van de begin september 1917 gestichte *Vaterlandspartei.* Van die pan-Germanistische pressiegroep en massabeweging was *Großadmiral* Tirpitz, de opperbevelhebber van de *Kaiserliche Marine,* mede-oprichter en voorzitter.[155]

Schäfer stelde: *"Die Flandernküste muss eine Drohung für England sein, und volle Verwertbarkeit für Deutschland haben!"*. Later zou Tirpitz terugblikken: *"Ich hielt es* […] *für notwendig, daß die belgische Küste nicht unter britische Oberherrschaft fallen sollte* […]. *Ich wünschte deshalb die Errichtung eines selbständigen Flanderns, in welchem wir das Besatzungsrecht auf Zeebrügge hätten"*. Ook de *Reichsmarine,* gebrand als ze was op het behoud van de Belgische kust, steunde dus volmondig een radicale *Flamenpolitik.*[156] Von Unger verklaarde dat het vertrouwen in God, de Keizer, Hindenburg en het Duitse leger, Duitsers en Vlamingen verenigde. Te Maagdenburg verkondigde Brijs dat het Vlaamse volk "naar verlossing" snakte en "van harte aansluiting bij Duitsland" wenste. In geval van nood waren de Vlamingen, aldus Brijs – daarin bijgetreden door Ver Hees en Domela – bereid, met het wapen in de hand, de "zelfstandigheid" en de aansluiting bij Duitsland door te zetten.[157] In zijn ontslagbrief gispte Claus het programma en de verdediging van Tack,

151. Over de propagandareis, zie Marcel Van de Velde, *Geschiedenis,* XXX-XXXIII; *Het Vaderland,* Ochtendblad, 9 augustus 1918, 1; *Het Vaderland,* Avondblad A, 10 augustus 1918, 1; "Duidelijk", *Vrij België,* 3/155, 1918, 6; *L'Indépendance Belge,* 19 augustus 1918, 3; Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 100.
152. Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 211-215.
153. *Idem,* 216; Fritz Fischer, *Griff,* 583. Het *Verein* propageerde de gedachte dat alle Duitstaligen die buiten het Keizerrijk leefden, deel uitmaakten van de Duitse natie, Stefan Berger, "Building the nation among visions of German Empire", in Stefan Berger & Alexei Miller, (ed.), *Nationalizing Empires,* Budapest/New York, 2015, 255.
154. Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 166-167, 215-217; Jens Thiel, *Menschenbassin,* 262.
155. De *Deutsche Vaterlandspartei* was een op 2 september 1917 opgerichte integraal-nationalistische pressiegroep. Ze steunde de parlementaire minderheid die zich tegen de "vredesresolutie" kantte. Liefst de helft van de punten uit de grondbeginselen van de organisatie ging over de toekomst van België, Heinz Hagenlücke, *Deutsche Vaterlandspartei: Die nationale Rechte am Ende des Kaiserreiches,* Düsseldorf, 1997, *passim;* Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 234-235; Jakob Müller, *Nation,* 133; Gerhard P. Gross, *Das Große Hauptquartier im Ersten Weltkrieg,* Berlin/Boston, 2022, 61; Karl H. Schädlich, "Der 'Unabhängige Ausschuss für einen deutschen Frieden' als ein Zentrum der Annexionspropaganda des deutschen Imperialismus im ersten Weltkrieg", in Fritz Klein, (Hg.), *Politik im Krieg,* 1914-1918, Berlin, 1964, 50-65.
156. Op 20 januari 1915 onderhield Von Tirpitz zich trouwens te Brussel met Von Bissing, Alfred von Tirpitz, *Erinnerungen,* Leipzig, 1920, 441. Over wat de conversatie ging weten we niet. Maar tien dagen eerder had Von Bissing naar de kanselier geschreven over *"die Unnatur des* […] *belgischen Staatswesens",* waarvan hij een verbrokkeling overwoog, Lode Wils, *Flamenpolitik,* 30.
157. Voor de citaten van Brijs, Von Unger en Schäfer, zie *Raad* 20 september 1918 (ochtendzitting), DW I/6. Voor het citaat van Tirpitz, zie Alfred von Tirpitz, *Erinnerungen,* 157.

net als de visie die de drie radicalen in Duitsland verkondigden. Zo ook de Jong-Vlamingen die het programma van Tack wereldkundig maakten en "de mogelijkheid van eenzijdige akkoorden met de Centralen lieten bestaan". De pro-annexionistische strekking in het Bestuur lag dus aan de basis van Claus' ontslag.[158]

In de bestuursvergadering van 18 december 1917 was die strekking net als alle overige leden, de radicaal René De Clercq daargelaten, aanwezig. Nu kantten ook de unionist Lodewijk Masfranckx, Tack en Ver Hees zich tegen het voorstel De Decker.[159] Borms, de Jong-Vlaming Willem De Vreese en Brijs verdedigden zijn motie echter, aldus De Decker, geestdriftig. Finaal leek iedereen het voorwaardelijk eens te zijn over de formule. De Duitse overheid moest wel aan de Regeringscommissie een "zekere macht" toekennen. De Decker werd gelast aan zijn Duitse contactpersoon te vragen welke die zou zijn.[160] Op 20 december ontving Schaible het Bestuur.[161] Hij noemde het voorstel *"ausserordentlich zweckmässig",* maar wees een Regeringscommissie van de hand. Er kon slechts sprake zijn van een door de Raad aangestelde Commissie van Zaakgelastigden. Betreffende de betrekkingen tussen de Zaakgelastigden en de ministeries, verklaarde Schaible de eigenlijke hoofdminister in België te zijn, aan wiens macht niet getornd kon worden. Ook mocht er geen aparte algemene voorzitter noch afzonderlijke algemene secretaris van de Commissie van Zaakgelastigden of van het Bureau bestaan.

Josson stelde dat er binnen het Bestuur nog geen besluit genomen was over de "zogenaamde Regeringscommissie". Tack vroeg aan Schaible wat de bevoegdheid zou zijn van die Zaakgelastigden want daarvan hing het antwoord van het Bestuur af. De Decker was "voorlopig tevreden" met de inrichting van een Bureau en een Commissie. Op de bestuurszitting nadien legde hij een aantal voorstellen neer: te vragen aan Schaible om schriftelijk mede te delen wat hij op de vergadering gezegd had; het houden van een bestuurszitting op 22 december; het opstellen van de kandidaten voor de ambten tijdens die zitting; de kwestie 's avonds ter bespreking in de Raad voor te leggen. De Vreese, Jonckx en Brijs waren het hiermee eens. Josson, Tack en Masfranck stemden tegen. Ver Hees onthield zich (De Clercq en Borms, die had laten weten het voorstel te steunen, waren afwezig). Tijdens de bestuurszitting van 22 december verloor De Decker de steun van Ver Hees en onthield Brijs zich.[162] Omdat zijn voorstellen geen draagvlak hadden, legde hij, naar eigen zeggen, de zaak die dag aan de Raad voor.

In de aanloop naar die vergadering verscheen begin december een verordening van generaal-luitenant Hürt, de gouverneur van Brussel en Brabant, waardoor de *Kreischef* bij de Brusselse *Kommandantur* zijn bevoegdheid voor aanvragen betreffende het houden van vergaderingen uitgebreid zag ten nadele van de burgemeester. Enkele dagen later verscheen er in het *Gesetz- und Verordnungsblatt* een verordening die bepaalde dat een geschrift, waarvan het drukken goedgekeurd werd door de censor, niet het voorwerp mocht uitmaken van een gerechtelijke procedure.[163] Waren die maatregelen er niet op gericht om een eventueel verzet tegen een "zelfstandigheidsverklaring" in de kiem te smoren? Nog in december maande Von Reichenau de kanselier aan tot meer vastbe-

158. Zie voor die strekking, Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 76.
159. *Raad* 22 december 1917, 11 (ARA, RVV, 200).
160. Die officieuze persoon zou op de *Politische Abteilung* gewerkt hebben. Volgens De Decker zou het niet om Kreuter gegaan zijn, *Raad* 22 december 1917, 13, 34-35 (ARA, RVV, 200).
161. De Decker was naar eigen zeggen op de hoogte van de verklaring van Schaible. Ver Hees beweerde dat hij noch de leden van het Bestuur wisten dat ze bij de Duitse ambtenaar kennis zouden nemen van de Duitse goedkeuring van een voorstel dat noch door de Raad, noch door het Bestuur aangenomen was, *Raad* 22 december 1917, 13, 27 (ARA, RVV, 200).
162. *Raad* 22 december 1917, 16, 18-19 (ARA, RVV, 200). De Clercq was tijdens het onderhoud met Schaible op reis naar Berlijn, *Idem,* 44.
163. *Nieuwe Rotterdamsche Courant,* Ochtendblad, A, 29 januari 1918, 1, vgl. Fernand Passelecq, *La magistrature belge contre le despotisme allemand,* Paris/Nancy, 1918, 19-20.

radenheid inzake de *Flamenpolitik*. Hij opperde, *net als Von Falkenhausen vóór hem,* om de *Politische Abteilung* te onderwerpen aan de *Zivilverwaltung Flandern*. De Raad, zo Von Reichenau, moest tot een volksvertegenwoordiging, die naar buiten toe representatief leek, omgevormd worden, met een gegarandeerde pro-Duitse meerderheid. Die zou de Vlaamse "onafhankelijkheid" uitroepen en zich met de vraag tot bescherming tot het Keizerrijk wenden.[164] Moet men hieruit niet afleiden dat Von Reichenau op de hoogte was van die geplande proclamatie, die inderdaad de wens was van Von Falkenhausen?

Ook deelde een bron *"von unterrichteter Seite"* op 7 december aan het zakenblad de *Berliner Börsen-Zeitung* mede dat het gouvernement-generaal niet geaarzeld had om de Vlamingen in hun nationale verzuchtingen te steunen. Dat bleek uit de stichting van de Raad als "erkende Vlaamse volksvertegenwoordiging" en de doorvoering van de bestuurlijke scheiding, waardoor *"der Grundstein zu einem national-flämischen Staate"* gelegd was.[165] Was die ontboezeming van Von Falkenhausen afkomstig? Later zou die verklaren: *"die Verwaltungstrennung* [ist] *durchgeführt worden mit dem klaren politischen Ziele, dem flämischen Volke zu seiner Selbständigkeit zu verhelfen"*.[166] Nog diezelfde dag verscheen een *Wolff*-telegram van onbekende oorsprong [vanuit het gouvernement-generaal?, BY], waarin stond dat het Duitse doel niet alleen was aan Vlaanderen de bestuurlijke scheiding te geven, maar werkelijk te komen tot een politieke scheiding.[167]

De publieke opinie werd ondertussen bewerkt door pseudo-Vlaamsgezinde, maar in werkelijkheid door Duitse ambtenaren geleide persorganen en -diensten, die ook de "zelfstandigheidsverklaring" bespraken. Zo publiceerde *Het Vlaamsche Nieuws* (2 december 1917) een stuk van de Antwerpse activist Salomon Kok (pseudoniem: Jozef Muyldermans) met een bespreking van de activistische doelen voor een vredesconferentie.[168] Hij pleitte voor een transformatie van België in een federatie "waarin het [politiek autonome] Germaanse Vlaanderen het [politiek autonome] Romaanse Wallonië" zou neutraliseren. De activisten moesten zich "klaar en duidelijk" uitspreken "omtrent [hun] *doel* […] *door een bevoegd organisme*" [i.e. de Raad, BY].[169] Het artikel werd vanuit Brussel door het semiofficiële regeringsblad de *Kölnische Zeitung* ingekort hernomen als *"einen vielbemerkten Aufsatz, der geeignet ist, auch in Deutschland zum Verständnis der flämischen Frage beizutragen"*.[170]

Het Groot-Nederlandse weekblad *De Toorts* (8 december) publiceerde dit stuk, maar liet het voorafgaan door het gelijkaardige, maar expliciet anti-Belgische *Vlaanderen geeft den doorslag*. Daarin stond dat met het oog op een vrede door overleg de "Vlamingen" moesten *samenkomen* [in de Raad, BY]. "Sedert eeuwen", zo heette het, "heeft het [Vlamendom] niet in zo'n gunstige positie verkeerd om zijn *zelfstandigheid* te *veroveren*".[171] "Laten [de Vlamingen, BY] er eensgezind op staan, dat in geen geval het versleten hulsel dat nu België heet […] mag gered wor-

164. Winfried Dolderer, *Imperialismus,* 221-222, 348.
165. *Berliner Börsen-Zeitung, Abend-Ausgabe, I. Beilage,* 10 december 1917, z.p.
166. *Gevolmachtigden* 7 maart 1918, 2-3 (ARA, RVV, 201).
167. *Raad* 22 december 1917, 7, 24, 32 (ARA, RVV, 200).
168. Voor Kok, zie voetnoot 44.
169. HVN, 2 december 1917, 1.
170. *Kölnische Zeitung, Erste Morgen-Ausgabe,* 18 december 1917, 1.
171. Jozef Muyldermans [= Salomon Kok], "Quo vadis Flandria", DT, 2/48, 1917, 9-10; Spectator [= Hugo Van den Broeck], "Vlaanderen geeft den doorslag", *Idem,* 2-4. In WILFRIED [= H.D. MOMMAERTS], "Real Politik", *De Eendracht,* 2/18, 29 december 1917, 1, lezen we, in lijn met wat Kok beweerde, over de "politieke scheiding": "*Nu* [cursivering in tekst, BY] moeten de Vlamingen zonder tijdverlies hun doel vaststellen en eensgezind dit doel nastreven. […] De Vlamingen bezitten een leidend organisme, de *Raad van Vlaanderen* [cursivering in tekst, BY]". Dit artikel was een antwoord op een stuk dat dezelfde titel droeg – misschien waren beide in onderling overleg opgesteld – en twee weken eerder verschenen was ("Real Politik", *De Eendracht,* 2/16, 1917, 1).

den". Was getekend: Spectator, een pseudoniem van vermeld Raadslid Hugo van den Broeck, de directeur-hoofdredacteur van het op 27 november 1917 *"unter deutsche Führung"* gestichte Vlaams Persbureau.[172] Dat stond onder controle van Friedrich Markus Huebner, een sedert maart 1917 aan de *Zivilverwaltung* verbonden literator.[173] Het Persbureau had tot doel de binnen- en buitenlandse media te beïnvloeden en werkte samen met het Centraal Vlaams Propagandabureau. Die instelling werd omtrent hetzelfde tijdstip opgericht en door Oszwald, die net als Huebner de vergaderingen van de *Ober*- en *Hauptkommission* geregeld bijwoonde en, naar het woord van Brijs, de verkiezingen "in handen" had, gepatroneerd.[174] Oszwald zette nog na eind november Lambrichts onder druk door te beweren in Duitsland medegedeeld te hebben dat het met de verkiezing van de Gouwraden al ver gevorderd was, ja dat ze op 30 december 1917 kon plaatsvinden.[175] Nochtans wist hij dat enkel januari 1918 haalbaar was.

Was het versturen van het eerste, "gematigde" stuk uit het Antwerpse *Vlaamsche Nieuws* naar de *Kölnische Zeitung* niet het werk geweest van Oszwald, die tussen medio 1915 en begin 1917 in die stad perscensor was?[176] De auteur van het artikel, een medewerker van dat blad, gaf begin 1917 al méér dan drie weken op voorhand omfloerst te kennen dat er een activistische Landdag zou plaatsvinden.[177] Waarschijnlijk wist hij nu ook dat de "zelfstandigheidsverklaring" voor kerstmis gepland was. Oszwald wist het zeker.[178] Misschien wou die door artikels met het tactisch "gematigde" standpunt van de *Politische Abteilung,* een "autonoom" Vlaanderen binnen België, die geplande "zelfstandigheidsverklaring" afremmen.[179] Amper enkele dagen na de publicatie van de Vlaamse "zelfstandigheid", verklaarde de Duitse ambtenaar dat de *Politische Abteilung* op het standpunt stond dat Vlaanderen na de oorlog een reële unie moest aannemen met Wallonië, hetgeen we in het artikel van Kok terugvinden.[180] De publicatie van het tweede en radicale stuk in *De Toorts* leest als een door Huebner gestuurde reactie op het tactisch "gematigde" artikel dat Oszwald vermoedelijk sanctioneerde. *Justizrat* Rudolf Schauer, een collega van Oszwald, meldde in juli 1918

172. *Flamenpolitik,* 39, 74. De top van de Raad was bekend met het geciteerde artikel, *Buitenlandse Zaken* 10 december 1917, 3 (ARA, RVV, 266).
173. Voor Huebner, zie voetnoot 98.
174. NEVB, 603-604; Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 687-688; *Archives,* XXVI-XXXVII; 339-359 (over het Centraal Vlaams Propagandabureau), 361-365 (over het Centraal Vlaams Persbureau); *Gevolmachtigden* 7 januari 1918, 6 (ARA, RVV, 201); *Gevolmachtigden* 22 maart 1918, 3 (ARA, RVV, 201); *Gevolmachtigden* 27 juni 1918, 1 (ARA, RVV, 201); Michaël Amara & Hubert Roland, (dir.), *Gouverner,* 325; Brief van dr. Huebner aan Tack, 24 november 1917; Brief van dr. Huebner aan secr. RVV, 2 december 1917 (ARA, RVV, 259). Oszwald nam van november 1917 tot april 1918 deel aan de zittingen van 6 en 20 november alsook aan die van 4 december 1917. In 1918 ging het om de zittingen van 13, 15, 18 en 23 januari, alsook aan die van 21 en 28 februari en van 14 en 21 maart. Huebner nam deel aan de zitting van 4 december 1917 alsook aan die van 14 en 21 maart 1918, PA 6, 20 november 1917, 1; PA 4 december 1917, 1 (ARA, RVV, 254); zitting in de *Zivilverwaltung* [Vanaf hier: *Zivilverwaltung*] 13 januari 1918, 1; *Zivilverwaltung* 15, 18, 23, januari 1918, 1; *Zivilverwaltung,* 21, 28 februari 1918, 1; *Zivilverwaltung* 14, 21 maart 1918, 1 (ARA, RVV, 255).
175. *Raad* 12 januari 1918, 8 (ARA, RVV, 17).
176. Antoon Vrints, *Bezette Stad,* 78-80; *Westforschung,* 252-253.
177. Zie voetnoot 44.
178. Zie daarvoor de getuigenis van F.W. von Bissing, *supra.*
179. Zonder twijfel was Kok op de hoogte van de plannen van de bezetter. Immers, de aanbevelingen van de Commissie-Hippel dienden als leidraad voor de *"Chefkonferenz"* in de eerste maanden van 1918. Die wou België een staatsvorm toebedelen die het midden hield tussen een federatie en een confederatie. Die staatsvorm diende er rekening mee te houden dat *"im Interesse des deutschen Wirtschaftslebens Gesamtbelgien trotz der Trennung als einheitliches Wirtschaftsgebiet erhalten"* zou blijven. Zie Frank Wende, *Frage,* 164 (80), 165 (88). Welnu, in HVN, 17 december 1917, 1, pleitte Kok ("Muyldermans") in *Vlaanderen, Waarheen?* (titel en inhoud sloten aan op zijn eerdere stuk) mede op economische gronden ook voor zo'n hybride staatsvorm.
180. *Gevolmachtigden* 24 januari 1918, 4 (ARA, RVV, 201). Hetzelfde standpunt vinden we in de door de *Politische Abteilung* gecontroleerde pers terug. Zo werd in de GVB, 29 januari 1918, 2 een reële unie met Wallonië als een "wenselijke oplossing" aangeprezen (overname van Wilfried [= Hendrik Mommaerts], "Politieke zelfstandigheid", *De Eendracht,* 3/2, 1918, 1). Dat het Buitenlands Beleid een gemeenschappelijke bevoegdheid moest blijven, was overigens al het advies van de Commissie-Hippel geweest, Jacques Pirenne & Maurice Vauthier, *La législation,* 105.

aan Von Hertling dat de "zelfstandigheidsverklaring" *"nicht ohne Mitwissen des Verwaltungschefs* [Schaible, BY] *erfolgt"* was. Volgens Schauer zat Kreuter achter het manoeuvre.[181] Vermits Huebner voor Schaible werkte, had hij een motief om de publicatie en verspreiding van dergelijke stukken aan te moedigen.

Op 22 december 1917 wijdde *Ons Land* twee stukken aan de komende "zelfstandigheid(sverklaring)". Gelet op wat zou komen, is dit moeilijk als toeval af te doen.[182] Tijdens de Raadsvergadering van die dag kaartte De Decker uitvoerig de crisis in het Bestuur aan.[183] Een eerste voorstel (De Decker, de Jong-Vlamingen Jonckx, Adriaan Martens en Vlamynck) strekte ertoe het Bestuur te vervangen door een Parlementair Bureau en een Commissie van Zaakgelastigden. Het betrof, aldus De Decker, een principieel vraagstuk dat in nauw verband stond met Vlaanderens politieke zelfstandigheid.[184] Ver Hees diende een (niet gestemde) motie in waardoor de bezettende overheid de Raadsvergaderingen zou bijwonen of rechtstreeks in het orgaan vertegenwoordigd zou worden. Hij noemde het *de erkenning van de staat Vlaanderen*. "Dit [voorstel] *ligt in de inzichten van de Bezettende Overheid*. Men heeft ons voorgesteld dat […] bij iedere vergadering een vertegenwoordiger der *Zivilverwaltung* zou aanwezig zijn".[185] In het debat dat volgde, uitte Borms in een lange tussenkomst zijn onvrede over de toestand van het Bestuur en de Raad. Hij riep op tot eendracht en verdedigde het voorstel-De Decker. Dat zou "ons *nader* [brengen] tot *de politieke scheiding*". Trouwens, "*van Duitse zijde* is ook reeds veel langer aangedrongen op die verdeling van het werk". Bovendien moest er een Bureau en Commissie aangesteld worden. Borms beweerde dat het de bedoeling was van het Bestuur om het volk zo'n "heerlijk nieuwjaarsgeschenk te kunnen aanbieden".[186]

Vervolgens werd het eerdere voorstel-De Decker c.s. ingediend, daarna volgde een verworpen voorstel van Josson, Ver Hees en Masfranckx tot verdaging daarvan. Het voorstel dat Ver Hees, Tack en Brijs indienden, luidde: "De Raad van Vlaanderen, als besluit van de bespreking over de politieke scheiding, besluit een afvaardiging te zenden naar de Rijkskanselier om te vragen dat de Duitse Rijksregering de politieke zelfstandigheid in het vredesverdrag zou waarborgen".[187] Na een bespreking diende Ver Hees een volgende, niet gestemde motie in: "De Raad van Vlaanderen eist de onmiddellijke uitroeping van de politieke scheiding en van de zelfstandigheid van de staat Vlaanderen".[188] De Clercq noemde "het enige feit van belang" naar Berlijn te gaan om de "politieke scheiding" te vragen. Jonckx wou ze niet vragen: "wij moeten ze zelf uitroepen en ze dan doen erkennen". Nadien dienden Ver Hees c.s. een

181. Daniël Vanacker, *Avontuur,* 281, 322 (589); Robrecht Boudens, Lieve Gevers, Brian Doyle, *Two Cardinals: John Henry Newman, Désiré Joseph Mercier,* Leuven, 1995, 232 (142). Voor Schauer, zie *Belgischer Kurier,* 20 maart 1918, 3; *Westforschung*, 257.
182. Het ging om Marcel Van De Velde, "Hollandsche Briefwisseling", *Ons Land,* 3/34, 1917, 1, de brief waarin eind november de auteur al de komende Vlaamse "zelfstandigheid" had voorspeld *(supra)* en George P.M. Roose, "Klare Wijn", *Idem,* 1.
183. *Raad* 22 december 1917, 4 (ARA, RVV, 200); Voor het relaas van De Decker, *Idem,* 4-16. Voor de moties, *Idem,* 17-18, 26, 46-47, 49, 52-54, 58. In *Idem,* 59 vindt men *enkel* de motie van Ver Hees c.s. Voor de niet-gestemde motie van Borms, zie *Idem,* 57. Hieruit volgt dat de volgende bewering uit *Archives,* 32 niet klopt: *"Finalement* [*sic*] *Borms propose une motion: 'Le conseil de Flandre proclame l'autonomie politique de la Flandre et passe à l'élection d'une Commission de Fondés de Pouvoir. Tack, Ver Hees et Brys* [*sic*] *ajoutent* [*sic*] *à cette motion: 'Une délégation ira à Berlin demander au Chancelier l'autonomie politique et la promesse d'inscrire cette autonomie dans le Traité de Paix. Cette motion est adoptée avec grand enthousiasme (53 voix, 2 abstentions) (p. 59)".* De rol van Borms werd ook vertekend weergegeven in Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 721-722. Daar leest men hoe diens "verlossende, indrukwekkende woord […] plots de richting kwam aangeven en de gehele vergadering meesleurde".
184. Voor de ingediende voorstellen van De Decker c.s., zie *Raad* 22 december 1917 (ARA, RVV, 200), 17-18. Voor hun niet gestemde voorstellen, zie *Idem,* 18-28.
185. *Idem,* 28. Al op 17 december 1917 had Ver Hees in de Commissie Buitenlandse Zaken geopperd om bij de Raad ambtenaren van de *Zivilverwaltung* te voegen om het orgaan een wetgevende macht toe te bedelen (hij was dus niet tegen een hervorming van de Raad), *Archives,* 110.
186. *Raad* 22 december 1917, 39-45 (ARA, RVV, 200).
187. *Idem,* 46
188. *Idem,* 47.

variant op hun eerdere motie in: "De Raad van Vlaanderen roept de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen uit en besluit een afvaardiging te zenden naar de Rijkskanselier om te vragen dat de Duitse Rijksregering de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen zou erkennen en in het vredesverdrag zou waarborgen".[189] Tack betoogde tegen het voorstel-De Decker te zullen stemmen, daar politieke vooruitgang enkel geboekt kon worden door een Staatsraad "die [...] de voorstellen van de Raad zal onderzoeken in gemeenschap met de Duitse overheid".[190] In een kortere tussenkomst pleitte Borms ervoor om nog vanavond de "politieke scheiding" uit te roepen.[191]

Uiteindelijk werd het voorstel-De Decker in een geamendeerde vorm – "Zaakgelastigden" werd door "Gevolmachtigden" vervangen – aangenomen.[192] Tijdens de bespreking van het voorstel-Ver Hees c.s. dienden Borms, De Decker, de Jong-Vlaming Evarist Stocké en Martens een niet gestemde motie in: "De Raad van Vlaanderen roept de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen uit en gaat over tot de verkiezing van een Bureel van de Raad en van een Commissie van Gevolmachtigden". Finaal werd het voorstel-Ver Hees c.s. aangenomen.[193] In de aanloop naar de stemming poneerde De Keersmaecker dat voor de Duitsers verkiezingen met een uitslag van 10 à 15.000 stemmen nodig waren om de "zelfstandigheid" te "legitimeren" daar de Raad "hier gezet [was] door 200 [*sic*] personen". Borms repliceerde dat de meest optimistische schatting van het aantal stemmen "tot 20.000" ging. Dat lage aantal gaf de Duitsers het middel om de activisten te laten vallen wanneer de cijfers van de verkiezingen bekend werden.[194] Nochtans had Borms tijdens de vorige vergadering de verkiezingen verdedigd en beweerd dat men "gemakkelijk" aan 15.000 stemmen kon geraken.[195] Als nieuwjaarsgeschenk, aldus Borms in een slotwoord, zou de bevolking de politieke "zelfstandigheid" gegeven worden. Ze zou met strooibrieven en plakkaten bekend gemaakt worden. Het Bestuur werd tot "voorlopige regering" gepromoveerd om de reis naar Berlijn te regelen en de lopende zaken af te handelen.[196]

Vanaf 20 november schommelde het Bestuur, waarvan sommige leden een rol speelden in het opzwepen van de Raad in de richting van een "zelfstandigheidsverklaring", tussen een verwerping en aanvaarding van de omvorming van de Raad tot een parlement.[197] Belangrijker was dat geen enkel bestuurslid weerstand bood tegen de "zelfstandigheid". De inzet van het dispuut was hoe die moest bekomen worden. Door ze in de Raad uit te roepen of door (louter) dat orgaan om te vormen tot een parlement? De eerste optie werd verdedigd door de meerderheidsgroep rond Tack, Ver Hees en Brijs. De tweede door de minderheidsgroep rond De Decker en Jonckx.[198] Borms verdedigde op 22 december in weerwil van zijn eerdere standpunten maar volledig in lijn met wat Von Falkenhausen had laten verstaan, beide opties.

189. *Idem,* 49.
190. *Idem,* 50.
191. *Idem,* 44, 50-51.
192. *Idem,* 52-53. De tegenstemmen kwamen van Josson en Tack. Het amendement was afkomstig van De Cneudt, Van Bergen, Martens en Jonckx. Het voorstel werd eerst in de gewone vorm ingediend en vervolgens in de geamendeerde versie aanvaard met 45 stemmen voor, twee tegen en negen onthoudingen.
193. *Idem,* 54, 58-59. Het voorstel werd aanvaard met 53 stemmen voor en twee onthoudingen.
194. *Idem,* 54-56.
195. *Raad* 15 december 1917, 29 (ARA, RVV, 16).
196. *Idem,* 60-61.
197. De unionist Van Roy zou later getuigen hoe de Gevolmachtigden ons "aangezet" hadden "om de zelfstandigheid uit te roepen", *Raad* 26 juli 1918, XI/2 DW (ARA, RVV, 20). Dat was een anachronisme. Op 22 december 1917 bestond er immers nog geen Commissie van Gevolmachtigden. Hij zal wel de (toekomstige) leden van die Commissie bedoeld hebben, waarin leden van het vroegere Bestuur zaten.
198. De fractie die om hervormingen vroeg bestond dus uit De Decker, Claus, Jonckx en – vermoedelijk – De Vreese. De fractie die (enkel) de zelfstandigheid wilde uitroepen, bestond uit Josson, Tack, Masfranckx, Ver Hees, Tack, Brijs. Borms ondersteunde beide fracties. De lijn tussen de twee groepen was niet absoluut.

Enkele dagen na de Raadsvergadering vertrok een delegatie van het orgaan naar de Vlaamse krijgsgevangenkampen in Duitsland.[199] Later verdedigde Borms zich in de Raad tegen de aantijging dat hij en zijn medereizigers op 25 december 1917 in het kamp van Göttingen aan de krijgsgevangenen vertelden dat ze weldra vrij zouden zijn:

> "Nu, zo stellig is dat niet gezegd geworden maar die krijgsgevangenen […] denken zeer logisch en wanneer zij vernamen, dat wij onze Zelfstandigheid mochten uitroepen – *hetgeen de Duitsers ons hebben laten doen* [!] – dan hebben zij daaruit natuurlijk het rechtstreeks gevolg getrokken: 'Vlaanderen wordt zelfstandig. *Vlaanderen sluit een zekere vrede met Duitsland,* wij komen vrij'".[200]

Ook het unionistische Raadslid Hendrik Mommaerts, de hoofdredacteur van het activistische weekblad *De Eendracht,* schreef op 16 februari 1918 in zijn blad over *"…de door haar* [de bezetter, BY] *toegelaten uitroeping onzer politieke zelfstandigheid"*.[201] Anders gezegd, sommige Duitsers hadden de Raad aangemoedigd of onder druk gezet om de "zelfstandigheid" uit te roepen. De meerderheidsgroep in het Bestuur die hiervoor ijverde, werd aangestuurd door de gouverneur-generaal en de *Zivilverwaltung,* de minderheidsgroep door de *Politische Abteilung* die een al te voortvarende *Flamenpolitik* wilde afremmen. Geen wonder dat Gevolmachtigde Leo Meert later met Dirr sprak over "de strijd […] tussen de *Politische Abteilung* en de *Zivilverwaltung*".[202] In tegenstelling tot die laatste instantie bleven Von der Lancken c.s. *louter* de nadruk leggen op de "parlementaire" hervorming van de Raad en het houden van "verkiezingen" als een stap naar "zelfstandigheid" binnen België. De Raad aarzelde om die te organiseren, daar hij zich terecht niet de minste illusie maakte over zijn machtsbasis. Maar de Duitse diensten achtten ze nodig om de Raad een aura van legitimiteit te verschaffen. En wellicht ook om komaf te maken met het waas van geheimzinnigheid rond het orgaan. Zo werd in het tactisch dispuut elke fractie ondersteund door een deel van het bezettingsbestuur. Beide Duitse diensten vervulden de taak van de bezettende overheid: de *"geeignete Flamenwünsche hervorzurufen"* en te *"dirigieren"*.[203] De eerdere uitspraak van Borms moeten we bovendien confronteren met deze passage over de "politieke scheiding" uit het vermelde rapport van Kimpe: "De Raad van Vlaanderen zal door Duitsland als wetgevend Parlement worden erkend […] Vlaanderen zal uitgeroepen worden tot een staat […] waarna het Parlement verklaren zal met Duitsland niet langer in oorlog te zijn en waarop alle Vlaamse krijgsgevangen[en] […] zullen worden in vrijheid gesteld […].[204]

Die zienswijze vinden we eveneens terug in een interview dat het door de bezetter gestichte en gecontroleerde dagblad *La Belgique* (26 augustus 1917) met Tack afgenomen had. Die verklaarde:

199. Het ging om Borms, Faingnaert en Van den Eynde, HVN, 27 december 1917, 1; "Het kerstfeest te Göttingen", *Onze Taal,* 131, 1918, 538; HVN, 13 januari 1918, 1, "Het aktivisme bij Magdeburg", *Onze Taal,* 132-133, 1918, 545; *Volk en Staat,* 27 december 1937, 3; *Volk en Staat,* 22 januari 1938, 8; *Volk en Staat,* 28 december 1942, 2.
200. *Raad* 21 juni 1918, V/3 – V/4 (ARA, RVV, 19).
201. Wilfried [= Hendrik D. Mommaerts], "Zijne Heiligheid de Paus en de Vlamingen", *De Eendracht,* 3/7, 1918, 1. Decennia na de oorlog gaf Mommaerts een heel andere lezing van de feiten. Met name benadrukte hij hoe "de vergadering overrompeld [werd] door *een voorstel van A. Borms* [*sic*] om de zelfstandigheid van de staat [*sic*] Vlaanderen uit te roepen. Dit *onverwachte* voorstel, dat *helemaal niet was voorbereid,* werd onder grote verwarring aangenomen [*sic*]", Hendrik D. Mommaerts, "Beschouwingen over het Vlaams activisme 1914-1918", *Dietsche Warande en Belfort,* 119/4, 1974, 297.
202. *Gevolmachtigden* 17 januari 1918, 4 (ARA, RVV, 201).
203. Frank Wende, *Frage,* 120.
204. *Kimpe,* 2. Volgens Kimpe moest die "zelfstandigheid" als volgt tot stand komen: "Als eerste stap naar het vastgestelde doel [een vrije en zelfstandige staat Vlaanderen] zal de Raad van Vlaanderen de noodzakelijkheid erkennen van de politieke scheiding, en haar als dusdanig [hier volgt een onleesbaar woord, BY]. Voorafgaandelijke onderhandelingen met de Duitsers worden niet gewenst. De Raad van Vlaanderen brengt aan de Duitsers de wens over dat de politieke scheiding ten laatste binnen drie maanden een voldongen feit weze, en vraagt een bepaald bindend antwoord binnen de vast te stellen en korte tijd. Eerst na het inkomen van dit antwoord kunnen de besprekingen geopend worden", *Idem,* 4.

> *"En admettant que le Conseil des Flandres décidât d'établir la séparation politique avant le retour de la paix, il est certain qu'il ne pourra le faire que du consentement de l'Allemagne, qui, dans ce cas, devra transmettre, ne fût-ce qu'une heure, au peuple flamand les pouvoirs qu'elle possède en vertu de la Convention de la Haye. Or, il va de soi que nous ne pourrons plus être, à partie de ce moment, vis-à-vis de l'Allemagne, dans la situation d'un pays ennemi".*[205]

Ten slotte stemt die visie overeen met wat Von Reichenau (met medeweten van Von Falkenhausen?) al in december 1917 aan de kanselier gesuggereerd had. Het doel van Von Falkenhausen en zijn fractie, was alleszins om Berlijn via de Raad voor voldongen feiten te plaatsen en te dwingen om een afzonderlijke vrede met een "zelfstandig" Vlaanderen af te sluiten.

VI. Gekneld tussen kibbelende Duitse instanties

Omdat Schaible in Duitsland verbleef, trok Tack op 23 december 1917 naar Kreuter.[206] Hij deelde hem de goedgekeurde moties mee en vertelde dat de Raad besloten had *"für alle weiteren Schritte sowie für die Abordnung nach Berlin die Genehmigung des Herrn General-Gouverneurs einzuholen. Der Beschluss und der Antrag sollen nicht in die Öffentlichkeit kommen bevor die Reichsregierung eine zustimmende Antwort erteilt hat und die Abordnung von Berlin zurückgekehrt ist"*.[207] Ver Hees ging bij Heinrich von Achenbach, de plaatsvervanger van Schaible, verslag uitbrengen. Die verklaarde dat een afvaardiging naar Berlijn kon gaan en dat de Duitse regering voor de uitroeping van de zelfstandigheid "wel neiging [zou] gevoelen, maar dat er [op] dit ogenblik ook moe[s]t rekening gehouden worden met de moeilijke omstandigheden, voortvloeiende uit de vredesonderhandelingen aan het [Oostfront]".[208]

Ook verzond Brijs aan Schaible per brief de door de Raad gestemde moties. Ver Hees werd, in afwezigheid van de in Duitsland verblijvende Tack, waarnemend voorzitter van de "voorlopige regering". Hij had op 24 december 1917 met Brijs afgesproken om aan Von Achenbach een brief te richten teneinde hem te verzoeken Tack naar Berlijn te laten reizen. De bedoeling was om er uit te leggen wat er in de Raad gebeurd was als inleiding tot de geplande latere reis van een afvaardiging van het orgaan. Von Achenbach antwoordde dat hij dat verzoek op eigen gezag niet kon inwilligen:

> "U weet dat intussen de vredesonderhandelingen begonnen zijn tussen de Middenmachten [i.e. de Centralen, BY] en Rusland te Brest-Litovsk. *Punt drie van het antwoord der Middenmachten* in gemelde onderhandelingen doelde op het zelfbestemmingsrecht der nationale groepen en zegde dat de vraag betreffende de staatsaanhorigheid niet kan geregeld worden voor diegene dier groepen welke *geen staatzelfstandigheid bezitten*".[209]

Deze passage vereist duiding. Voor sommige strategen in Duitsland was het al maandenlang duidelijk, dat zich scharen achter de eis om "zelfbeschikking" de beste manier was om Rusland te laten imploderen. Op 15 november vaardigde het bolsjewistische regime een verklaring uit, waarin het "zelfbeschikkingsrecht" erkend leek te worden. Dit was een gedroomde opportuniteit voor Berlijn om in Oost-Europa zijn hegemonie te vestigen door de oprichting van een militair-economisch blok van landen dat Duitsland

205. *La Belgique,* 26 augustus 1917, 2, vgl. GVB, 30 augustus 1917, 1.
206. Voor de gebeurtenissen van 23 december 1917 tot 5 januari 1918, zie, behoudens tegenstrijdige verwijzing, *Buitenlandse Zaken* 24 december 1917, 1-2 (ARA, RVV, 42); *Raad* 5 januari 1918, 1-7 (ARA, RVV, 17). De Consultatieve Staatsraad waarvan sprake zou enerzijds samengesteld worden door de gouverneur-generaal uit secretarissen-generaal van de ministeries en anderzijds door benoemingen van de bezetter op voordracht van de Raad.
207. Citaat in *Raad* 5 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 17).
208. Citaat in *Buitenlandse Zaken* 24 december 1917, 1 (ARA, RVV, 42).
209. Citaat in *Raad* 5 januari 1918, 2 (ARA, RVV, 17).

dan zou "beschermen".[210] Op 15 december werd de wapenstilstand afgesloten en zeven dagen later begonnen de onderhandelingen te Brest-Litovsk. Op 3 maart 1918 werd een *Separatfriede* gesloten.[211] Die resulteerde in de erkenning van de "onafhankelijkheid" van de Baltische staten, Finland en Oekraïne die allemaal in de Duitse invloedssfeer terecht zouden komen.[212]

Aan het begin van de onderhandelingen legde de Russische vertegenwoordiger, Adolf Joffe, een vredesvoorstel van zes punten aan de Centralen voor. Het derde ervan luidde dat groepen van verschillende nationaliteiten die vóór de oorlog geen politieke zelfstandigheid genoten middels een referendum de keuze zouden hebben om te besluiten of ze tot deze of gene staat wilden behoren. Dit was revolutionaire propaganda tegenover Oostenrijk-Hongarije met al zijn bevolkingsgroepen en *vis-à-vis* Duitsland dat zijn gezag over Elzas-Lotharingen en Poolse gebieden uitoefende. Drie dagen later beweerde Ottokar Czernin, de Oostenrijke minister van Buitenlandse zaken en voorzitter van de zitting, niettemin dat de *Leitsätze* van de Russische punten "een bespreekbare basis" voor de vrede konden vormen. Maar bij zijn antwoorden op elk punt, werd het origineel van zijn betekenis ontdaan. Zo bij punt drie: *"Die Frage der staatlichen Zugehörigkeit nationaler Gruppen, die keine staatliche Selbständigkeit besitzen, kann* […] *nicht zwischenstaatlich geregelt werden. Sie ist im gegebenen Falle von jedem Staate mit seinen Völker selbständig und verfassungsgemäßigem Wege zu lösen"*.[213] Bovendien gold het Russisch principe van een vrede "zonder annexaties en zonder oorlogsvergoedingen" voor de Centralen *enkel* indien de Russische bondgenoten de principes van de verklaring ook accepteerden. De bolsjewistische delegatie aanvaardde het Duitse aanbod. Daarna werden de onderhandelingen t.e.m. 4 januari 1918 geschorst, opdat de andere regeringen van de *Entente* konden laten weten of ze wilden deelnemen aan de gesprekken. Dat deden ze niet. Op 9 januari werden de gesprekken hervat.[214]

Daar de bolsjewisten erop stonden dat het verloop daarvan openbaar gemaakt werd, konden dagbladen in bezet België over de gebeurtenissen berichten.[215] Daarop doelde Von Achenbach toen hij Brijs verwees naar diens kennis over de onderhandelingen. Wat de ambtenaar voorts gezegd had, kwam neer op een afwijzing van het recht van de Raad om buiten de Belgische Grondwet om de "zelfstandigheid" uit te roepen. Ver Hees en Brijs schreven daarom een brief naar Schaible waarin stond dat "het voldongen feit van 22 december 1917 […] reeds Vlaanderen ontbonden [had] van iedere staatsaanhorigheid bij [België, BY] en van een verdere oplossing dezer levensvraag op vroegere [Belgische, BY] grondwettelijke wegen".[216] Anders gezegd, de Vlaamse "zelfstandigheid" zou buiten wat er te Brest-Litovsk besproken werd, vallen.

210. Adam Tooze, *Zondvloed,* 139. Tijdens de onderhandelingen had Von Kühlmann het "zelfbeschikkingsrecht der volkeren" gebruikt in *"eine rein akademische Diskussion"* om de tegenstrever *"zu verstricken, und was wir an territorialen Zugeständnissen durchaus brauchten* […] *hereinzuholen",* Richard von Kühlmann, *Erinnerungen,* Heidelberg, 1948, 522-524. De bedoeling was dus om achter de sluier van het "zelfbeschikkingsrecht" de verbrokkeling van staten te stimuleren.
211. Voor de onderhandelingen die tot het verdrag leidden, zie Fritz Fischer, *Griff,* 621-668; Wolfdieter Bihl, *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk,* Wien/Köln/Graz, 1970, *passim;* Adam Tooze, *Zondvloed,* 133-149. Op 9 februari 1918 reeds sloten Duitsland en Oostenrijk een vrede met Oekraïne af, James B. Scott, *Statements,* 263. Op 24 februari aanvaardde Rusland de Duitse vredesvoorwaarden, *Idem,* 278-279. Voor de tekst van het verdrag van Brest-Litovsk met bijlagen, zie *Texts of the Russian "Peace",* Washington, 1918, 13-113.
212. Adam Tooze, *Zondvloed,* 134-135 bekritiseerde de stelling als zouden de staten die door de vrede van Brest-Litovsk geschapen werden (o.a. de voorlopers van de Baltische staten) "marionettenstaten" geweest zijn van het Duitse imperialisme.
213. Citaat in Wolfdieter Bihl, *Österreich-Ungarn,* 45.
214. Voor de gebeurtenissen in Oost-Europa van 22 tot 25 december 1917 en de nasleep daarvan, zie *Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference, The Peace Negociations between Russia and the Central Powers, 21 november 1917 – 3 March 1918,* Washington, 1918, 38-43, 51-54; Wolfdieter Bihl, *Österreich-Ungarn,* 41-47, 51-53; Fritz Fischer, *Griff,* 639-642; James B. Scott, *Statements,* 221-223; Adam Tooze, *Zondvloed,* 141-142.
215. Fritz Fischer, *Griff,* 640. Voor de activistische verslaggeving hieromtrent, zie HVN, 28 december 1917, 1; GVB, 29 december 1917, 1; *Nieuwe Gentsche Courant* [vanaf hier: NGC], 29 december 1917, 1.
216. Citaat in *Raad* 5 januari 1918, 2 (ARA, RVV, 17).

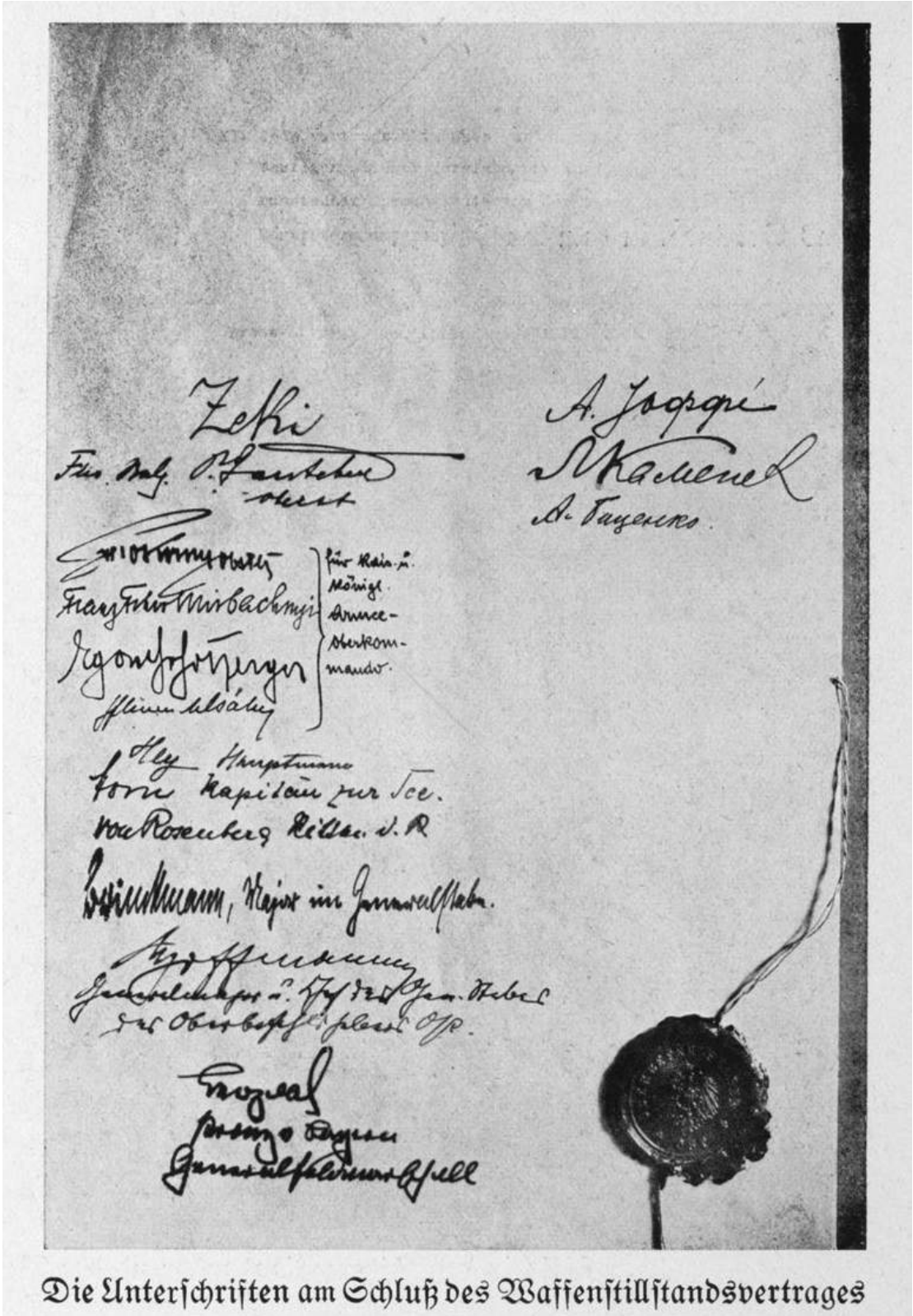

Het wapenstilstandsverdrag tussen de Centralen en Rusland (15 december 1917). Bron : Grosser Bilderatlas des Weltkrieges, dritter Band, München, 1919, III/30.

Op 3 januari 1918 verkreeg Brijs mondelinge toelichting van Schaible die beweerde in eenklank met Von Falkenhausen te spreken. Hoewel hij de toestemming voor de omvorming van de Raad niet kon geven, was de Duitse regering, zo sprak hij, bereid om een consultatieve Staatsraad te schenken die de activisten toeliet gehoord te worden bij het opmaken van verordeningen, buiten diegene op militair gebied. Volgens de Duitser betekende "zelfstandigheid" de *Absetzung* van Koning Albert, wat in oorlogstijd onvoorstelbaar moeilijk heette te zijn.[217] Brijs beweerde, in weerwil van de brief van hemzelf en Ver Hees, dat dit de eigenlijke betekenis kon zijn, maar dat de Raad onder "zelfstandigheid" *geenszins* het uiteenrukken van enig staatsverband verstond.[218] Het kon ook gaan om een "zelfstandig" Vlaanderen "in volledig akkoord met een zelfstandig Wallonië". De *Anerkennung* van de "zelfstandigheid" wilde de *Verwaltungschef* niet op eigen gezag regelen. Maar hij verklaarde als bewijs van het belang dat de bezettingsoverheid aan de gebeurtenissen hechtte, opnieuw naar Berlijn te vertrekken (m.n. op 4 januari, op bevel van Von Falkenhausen en vergezeld van Von der Lancken) om met de Duitse regering de zaak te bespreken.[219] Na die reis ontving Schaible de leden van de Commissie afzonderlijk om hen te vertellen dat hij niet met Von Kühlmann, maar wel met de kanselier gesproken had. De Duitse regering wilde volgens hem de "zelfstandigheid" van Vlaanderen erkennen op voorwaarde dat *"ein neuer Rat von Flandern durch Wahlen oder eine Volksabstimmung auf breitere Basis zustande"* kwam.[220] Inmiddels had de Raad op 5 januari 1918 een Commissie van negen Gevolmachtigden verkozen.[221] De gouverneur-generaal wachtte niet langer om Berlijn onder druk te zetten. Hij telegrafeerde op 10 januari 1918 naar de kanselier dat hij van plan was om op 12 januari volgende afkondiging te laten publiceren:

> "In een plenaire zitting rond het einde van het afgelopen jaar, heeft de Raad van Vlaanderen unaniem [*sic*] en plechtig [*sic*] de zelfstandigheid van Vlaanderen uitgeroepen. Tezelfdertijd heeft de Raad van Vlaanderen besloten [*sic*] om op korte termijn tot zijn herverkiezing [*sic*] over te gaan. Deze zal, in zoverre de omstandigheden het toelaten, plaatshebben met de medewerking van belangrijke fracties van het Vlaamse volk. De belangrijke ontwikkeling die de Vlaamse Beweging heeft doorgemaakt sedert de oprichting van de Raad van Vlaanderen, geeft aan die laatste de krachtige verzekering dat hij uit de nieuwe verkiezingen zal treden als een vertegenwoordiging van het Vlaamse volk die energieker dan in het verleden in staat is de volkswil om tot nationale zelfstandigheid te komen, te bevestigen".[222]

Nog die dag verklaarde Schaible in de *Hauptkommission* dat de gouverneur-generaal erg sympathiek stond tegenover de activistische demarche, maar liet zeggen dat hij moest gehoord worden "bij zaken en daden die ingrijpen in de Rijkspolitiek". Op 14 januari zou Von Falkenhausen de Commissie hieromtrent "plechtig" ontvangen. Ze zou kunnen meewerken op wetgevend vlak.

217. We herinneren ons dat reeds Von Bethmann Hollweg de Koning wou laten aanblijven, *supra*.
218. De Vreese, de voorzitter van de Tweede Raad, wist wel beter: "De zelfstandigheid van Vlaanderen, is de verbrokkeling van België", *Gevolmachtigden* 15 februari 1918, 6 (ARA, RVV, 201).
219. Frank Wende, *Frage,* 173 (133). Beiden waren reeds op 27 augustus 1917 naar Berlijn gegaan, *supra*.
220. Citaat in *Bijlage* 18 januari 1918, 2. De *Verwaltungschef* liet ook doorschemeren dat niet alleen de regering maar ook de kopstukken van de Duitse meerderheidspartijen het eens waren met de "zelfstandigheidsverklaring", wat onwaar was, *Raad* 5 januari 1918, 16, 18 (ARA, RVV, 17); *Gevolmachtigden* 17 januari 1918, 4 (ARA, RVV, 201).
221. Voor de verkiezing van de Commissie van Gevolmachtigden, zie *Raad* 5 januari 1918, 18-21 (ARA, RVV, 17). De Commissie van Gevolmachtigden bestond op 5 januari 1918 uit de volgende negen leden: Brijs, Tack, Jonckx, Vernieuwe, Brulez, Meert, Ver Hees, Heuvelmans en De Decker. Op 12 januari 1918 werd dit aantal nog met twee katholieke leden, Heynderickx en Quintens, aangevuld, zie *Raad* 12 januari 1918, 2, 19 (ARA, RVV, 17). Op 17 januari 1918 vervoegde Borms de Commissie, zie *Gevolmachtigden* 17 januari 1918, 3 (ARA, RVV, 201). 's Anderendaags bekrachtigde Von Falkenhausen de benoeming van de Commissie, Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* 68. Op 5 januari 1918 werd het Bestuur als volgt hernieuwd: De Vreese, De Keersmaecker, De Clercq, Van den Broeck, Van Roy en Masfranckx, zie *Raad* 5 januari 1918, 20-21 (ARA, RVV, 17).
222. Frank Wende, *Frage,* 173 (29), 174; *Flamenpolitik,* 68-69.

Ook zou Von Falkenhausen, indien er "twee nog bij te voegen [katholieke, BY] Gevolmachtigden zullen gekozen zijn", de namen van de Gevolmachtigden in het *Wet- en Verordeningsblad* laten verschijnen. De openbaarmaking van de "zelfstandigheid" kon nu al gebeuren, indien ze gepaard ging met aanstaande "verkiezingen op brede basis" om van de Raad een vertegenwoordiging van het Vlaamse volk te maken. Nadien zou een reis naar Berlijn van de Gevolmachtigden plaatsvinden. Ook zou Max Wallraf, de Duitse staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, zich op 15 januari met de Gevolmachtigden onderhouden.[223]

Wat de bedoeling was van de gouverneur-generaal, vernemen we uit een telegram dat hij op 11 januari naar Ludendorff stuurde. Hij schreef hoe de publicatie van de "zelfstandigheidsverklaring" onder de vorm van een tekst "gekozen door de Raad [*sic*] met mijn steun", voorzien van de handtekening van de leden, moest toegelaten worden. Ook stelde hij voor om een afvaardiging van de Raad te ontvangen om hun "gekozen" vertegenwoordigers toestemming te geven om mee te werken aan de wetgeving. Die maatregelen zouden plaatsvinden op twee voorwaarden: de gouverneur-generaal zou de keuze van de Gevolmachtigden goedkeuren en hun medewerking en die van de Raad zouden *louter consultatief* zijn. Dit was een tegemoetkoming aan de eis, vervat in de vermelde brief van Ludendorff aan Von Kühlmann (29 november 1917), waarvan de gouverneur-generaal op de hoogte was. Daarin had de generaal erop gewezen dat "de Vlamingen" slechts een *"beratenden Anteil"* in het landsbestuur mochten hebben. Von Falkenhausen schreef dat mits de vermelde garanties "de gewenste afhankelijkheid van de Raad tegenover mij en de Rijksleiding verzekerd" was. De gouverneur-generaal zou de Raad toestemming verlenen om een afvaardiging naar Berlijn te sturen, op voorwaarde dat er "nieuwe [*sic*] Raadsverkiezingen op een bredere grondslag" kwamen. Die maatregelen waren "noodzakelijk" met het oog op de verwezenlijking van het doel van de *Flamenpolitik*.[224] Maar nog diezelfde dag verzocht de kanselier de gouverneur-generaal in een telegram om dringend af te zien van de openbaarmaking. Wallraf, zo heette het, zou naar Brussel komen om hem op de hoogte te brengen van de bedenkingen van de Rijksleiding.[225] Von Hertling was nog vóór Von Falkenhausen hem inlichtte achter de rug van de gouverneur-generaal geïnformeerd over diens plan. Dit gebeurde tegen de achtergrond van het Veertienpunten-Programma van president Woodrow Wilson van de Verenigde Staten (8 januari). Daarin stond als vredesvoorwaarde de ontruiming van België, zonder beperking van zijn soevereiniteit.[226] Een Duitse erkenning van de "zelfstandigheid" zou dus een overlegvrede met de Verenigde Staten onmogelijk maken. Wellicht heeft Von der Lancken de kanselier op 9 januari, toen dit programma in Europa bekend werd, over de stap van Von Falkenhausen geïnformeerd, waarna Von Hertling zijn beslissing nam. En aan Von der Lancken mededeelde. Zo kon Schaible al op 10 januari in de *Hauptkommission* gewag maken van het bezoek van de staatssecretaris.

Op 12 januari bond Von Falkenhausen in. Hoewel hij, zo meldde hij Von Hertling, de komst van Wallraf zou afwachten, kon er in geen geval volledig van zijn voorstel afgezien worden, daar dit voor "de Vlamingen" (*sic*) een "zware teleurstelling" zou

223. *Zivilverwaltung* 10 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 255); *Bijlage,* 18 januari 1918, 2-3.
224. *Flamenpolitik,* 68-69; Von Falkenhausen was van die brief op de hoogte, omdat Von der Lancken er op 12 december 1917 op geantwoord had, Fritz Fischer, *Griff,* 584-585 en 584 (19).
225. Frank Wende, *Frage,* 174.
226. Jakob Müller, *Nation,* 140. Nochtans maakte volgens Fritz Fischer, *Griff,* 646-647 de verklaring van Wilson tot oktober 1918 weinig indruk op het Duitse Rijk. Naar Sebastian Bischoff, *Kriegsziel,* 244 schreef, verklaarde de kanselier n.a.v. het programma van Wilson dat de bijzonderheden betreffende het lot van België enkel tijdens de vredesonderhandelingen verduidelijkt konden worden. Wilson vond het antwoord te vaag en de Britse onderstaatssecretaris van Buitenlandse Zaken betoogde dat m.b.t. België Von Hertling zich op de lijn van Ludendorff bevond. Adam Tooze, *Zondvloed,* 144-148 kaderde het plan van Wilson in een poging van de Verenigde Staten om Rusland opnieuw in de oorlog te betrekken. Voor de tekst van het plan, zie James B. Scott, *Statements,* 237-238.

betekenen en gelijk zou staan aan een opgave van de *Flamenpolitik*.[227] Dezelfde dag telegrafeerde hij naar Ludendorff dat, volgend op de bezwaren van de kanselier, de proclamatie voorlopig uitgesteld werd tot aan de komst van Wallraf.[228]

Von Falkenhausen wou tegenover Wallraf aantonen dat de Raad hem steunde. Daarom diende het orgaan tijdens de vergadering van 12 januari de openbaarmaking van de proclamatie van de gouverneur-generaal over de Vlaamse "zelfstandigheid", met de ondertekening van alle Raadsleden, goed te keuren. Stonden ook op het programma: de verhoging van het aantal Gevolmachtigden en de ontbinding van de Raad "om de verkiezingen der nog ontbrekende Gouwraden en de nieuwe Raad te bewerken, op een zo breed mogelijke volksbasis mogelijk". De erkenning van de "zelfstandigheid" door de Duitse regering, zo sprak Tack in die vergadering, moest niet afgewacht worden voor het openbaar maken van de proclamatie. De publicatie van de Gevolmachtigden zou "in de toekomende week" door de pers en door middel van aanplakbrieven in alle Vlaamse gemeenten gebeuren. Op 14 januari zou de Commissie door de gouverneur-generaal ontvangen worden om het antwoord van de Duitse regering mee te delen en de toelating te schenken voor de "onmiddellijke openbaarmaking" van dit besluit. De verkiezingen noemde hij de enige voorwaarde van de Duitse regering opdat die de zelfstandigheid zou waarborgen. Ze moesten "op een zo breed mogelijke grondslag [plaatsvinden] met het oog op het zelfbeschikkingsrecht der volkeren waarop in Brest-Litovsk zoveel nadruk wordt gelegd". Ze zouden niet via een persoonlijke stemming verlopen, anders zou het bekomen aantal stemmen "hoe hoog het ook weze altijd in ons nadeel kunnen uitgespeeld worden".[229] De methode was een "volksraadpleging op talrijke meetings daartoe ingericht". Daarbij zou een enkele lijst van kandidaten, vooraf door verschillende groeperingen in gemeenschappelijk overleg opgemaakt, voorgelegd worden. De bedoeling van de nieuwe Raad, aldus Tack, was om de uitroeping van de "zelfstandigheid" te bekrachtigen en de opdracht te verkrijgen om een grondwet voor de staat Vlaanderen op te maken.[230] Het gebrek aan Duitse garanties tegenover de Gevolmachtigden betreffende de "zelfstandigheid" leidde echter tot wantrouwen en een oeverloos debat in de Raad. Uiteindelijk waren wel de twee Commissieleden verkozen, maar werden de belangrijkere moties niet gestemd. Na meer dan twee uur besprekingen, bleken er te weinig leden aanwezig om dit geldig te doen: de oppositie had zich teruggetrokken.[231] Nog diezelfde dag kwam de Commissie samen. De unionist Leo Meert kondigde aan dat de "verkiezingen" op 21 januari zouden beginnen met volksstemmingen en meetings.[232]

De dag na de Raadsvergadering, meldde Kreuter aan Ver Hees dat na wat er gebeurd was in de Raad, Von Falkenhausen zou verklaren dat de "lamlendige" Vlamingen hun zelfstandigheid niet verdienden en dat de Vlaamse beweging zou "opgevouwen" worden.[233] Dat waren loze dreigementen, ingegeven door het feit dat nu onmogelijk aan Wallraf de gewenste publicatie kon aangekondigd worden. Kortom, de gouverneur-generaal was zijn drukkingsmiddel tegenover Berlijn kwijt. Tijdens het overleg van de *Hauptkommission* op dezelfde dag beweerde de *Verwaltungschef* dat Von Falkenhausen er alles aan wou doen om de Vlamingen hun "zelfstandigheid" te geven. Daarom was het noodzakelijk dat er "nieuwe verkiezingen" georganiseerd werden. Schaible onderstreepte dat de Duitse

227. Frank Wende, *Frage,* 174.
228. *Idem,* 173 (29), 174; *Flamenpolitik,* 69.
229. Dit lijkt ons een echo te zijn van de woorden van Borms dd. 22 december 1917.
230. *Gevolmachtigden* 10 januari 1918, 1-4 (ARA, RVV, 201), vgl. *Raad* 12 januari 1918, 1-3 (ARA, RVV, 17).
Dat het opstellen van die "grondwet" geïnspireerd was door het gouvernement-generaal, lijkt waarschijnlijk, daar dit gegeven al in de Commissie-Hippel besproken was, *supra.* Dat gold ook voor de "*nieuwe* verkiezingen" die in de tekst van de Raad van 14 januari 1918 terechtkwamen *(infra).*
231. *Raad* 12 januari 1918, 1-22 (ARA, RVV, 17); Daniël Vanacker, *Avontuur,* 283.
232. *Gevolmachtigden* 12 januari 1918, 10 (ARA, RVV, 201).
233. *Gevolmachtigden* 13 januari 1918, 1-4 (ARA, RVV, 201).

regering ervan overtuigd moest worden dat er een volksbeweging voor de Vlaamse "zelfstandigheid" bestond.[234] Meert zei dat de activisten het recht hadden de proclamatie publiek te maken (hetgeen Schaible inderdaad op 10 januari beloofd had). De Decker wierp op dat een reis naar Berlijn vóór de "verkiezingen" plaats moest vinden, maar Schaible weigerde. Uiteindelijk werd bepaald dat de Gevolmachtigden op 14 januari een spoedvergadering moesten beleggen.[235] Op die vergadering werd volgende tekst bijna eensluidend aangenomen:

> "De Raad van Vlaanderen maakt bekend dat hij in zijn algemene Vergadering van 22 december 1917 de zelfstandigheid van Vlaanderen plechtig [*sic*] met eenparigheid van stemmen [*sic*] heeft aangenomen. Daarmee beschouwt hij de opdracht hem gegeven door de Landdag van 4 februari 1917 als volbracht en besluit, teneinde tot de vorming van een grondwetgevend lichaam over te gaan, een volksraadpleging te houden op zo brede grondslag mogelijk, in overeenstemming met het zelfbeschikkingsrecht der volkeren. De verdrukking, waaronder het Vlaamse volk sedert 1830 gebukt gaat, houdt op. De Staat Vlaanderen is geboren. Vlaanderen, dat in deze wereldoorlog zulke ontzaglijke offers gebracht heeft, verwerft zijn recht en zijn plaats in de rij der zelfstandige volkeren. Vlaanderen volgt daarin de grote stroming der wereldpolitiek: de zelfstandigheid der nationaliteiten. Zodoende wordt het Vlaamse volk eindelijk gered. Help nu U zelf, zo helpt U God!".[236]

Drie unionistische raadsleden dienden daarop hun ontslag in. De vergadering was het eens geworden dat "voorlopig" aan de reis naar Berlijn verzaakt kon worden, omdat er garanties waren voor de geldigheid van de afkondiging van de proclamatie, zoals de verklaring die van Wallraf verwacht werd.[237] De ontnuchtering volgde snel. Want in de *Hauptkommission* (15 januari) deelde Harrach mee dat door wat er in de Raad gebeurd was, de eerste ontvangst niet bij Von Falkenhausen, maar bij Wallraf zou plaatsvinden. En die kon of mocht niets diplomatiek belangrijk zeggen. Dat was voorbehouden voor de gouverneur-generaal, 's Keizers enige vertegenwoordiger in België *"dessen Erklärungen hier einzig ausschlaggebend seien"*.[238] Inderdaad kwam er van de staatssecretaris geen enkele formele toezegging, hoezeer Tack ook in diens bijzijn de hoop uitgedrukt had dat met zijn hulp *"die Stunde bald schlagen möge, die dem flämischen Volke den Ausbau seiner Selbständigkeit* […] *bringen soll"*.[239]

VII. Eindelijk een definitieve verklaring

Schaible schreef in een later rapport hoe het gouvernement-generaal en de Rijksleiding (bij monde van Wallraf) overeengekomen waren "dat de Vlaamse zelfstandigheidsverklaring van Duitse zijde niet als een daad van staatsrechtelijk belang mocht bezien worden maar slechts als een bijzonder plechtige programma-bekendmaking van een van de doelstellingen die sedert de oprichting van de Raad van Vlaanderen nagestreefd worden".[240] Die zienswijze stemde overeen met een tele-

234. Toen activistische delegaties in juli en augustus 1918 de kanselier ontmoetten, vroeg die hen resp. "of [zij] ook het volk achter [hen] [hadden]" en "de grote meerderheid van het volk achter [hen stond]", Verslag over het onderhoud met den Rijkskanselier Graaf von Hertling te Spa den 26/7/1918, 2; Verslag over het onderhoud van de Heeren Tack en De Decker met Z. Exc. Den Rijkskanselier Graaf von Hertling op Zaterdag 3 Augustus 1918, 4 (ARA, RVV, 266).
235. *Zivilverwaltung* 13 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 255); *Bijlage,* 18 januari 1918, 3.
236. Document "Raad van Vlaanderen", z.p. (ARA, RVV, 199).
237. *"Alle andere Mitglieder* [buiten de drie – Jacob, Rudelsheim en Vos (Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* 79) – die ontslag genomen hadden dus, BY] *des Rates",* zo getuigde De Decker later in de *Hauptkommission "wurden über folgende Taktik einig: die Proklamation sollte direkt bekannt gegeben werden* […] *unter dieser Proklamation sollten nicht die Namen ämtlicher Mitglieder des Rates, sondern nur die Namen der Mitglieder des Büro des Rates und der Kommission der Bevollmächtigten erscheinen", Bijlage,* 18 januari 1918, 3-4; *Gevolmachtigden* 17 januari 1918, 6 (ARA, RVV, 201).
238. *Bijlage,* 18 januari 1918, 1, 4.
239. *Kölnische Zeitung, Morgen-Ausgabe,* 20 januari 1918, 1; *Archives,* 156.
240. Frank Wende, *Frage,* 174.

gram van Von Kühlmann dat op 16 januari Brussel bereikte. Hij raadde daarin de publicatie van de "zelfstandigheidsverklaring" af omdat die het sluiten van een vrede in het Oosten bemoeilijkte. Was ze, in het licht van reeds door de gouverneur-generaal aangegane verbintenissen, onvermijdelijk, dan moest de Duitse zijde in geen geval een standpunt innemen over de inhoud ervan en zo het beleid laten bepalen.[241]

Von Falkenhausen telegrafeerde dezelfde dag de volgende consensus-tekst naar de kanselier:

> *"Entsprechend dem in seinen ersten Kundgebungen vor Jahresfrist aufgestellten Ziele, hat der Rat von Flandern in seiner allgemeinen Versammlung vom 22. Dezember 1917 feierlich* [*sic*] *und einstimmig* [*sic*] *beschlossen, dass Flandern volle Selbständigkeit erhalten soll. Im verfolg dieser Erklärung legt der Rat von Flandern sein ihm von der flämischen Landestagung vom 4. Februar übertragenes Mandat nieder und wird sich einer Neuwahl* [*sic*] *unterziehen, die dem flämischen Volk Gelegenheit geben soll, seinen Willen zu dieser Beschlussfassung des Rates kundzugeben".*[242]

Wegens dit compromis had de interventie van Ludendorff geen invloed meer. Want die drong op 18 en 19 januari bij de kanselier, Wallraf en generaal Gustav von Bartenwerffer, het hoofd van de *Politische Abteilung* van de Generale Staf, aan op de noodwendigheid van de publicatie van de eerdere proclamatie van Von Falkenhausen. Hij beriep zich op een militaire noodzaak: de demoraliserende invloed ervan op het Belgisch leger.[243]

Op 17 januari 1918 besprak de Commissie de nieuwe proclamatie die, zo werd geklaagd, de kanselier blijkbaar al kende zonder een bespreking in de Raad. In dat manifest stond niet dat de Raad de "zelfstandigheid" *aangenomen had* – de formule van 14 januari – maar wel *"dass Flandern volle Selbständigkeit erhalten soll"*.[244] De Decker stelde voor om formeel te vragen of de Commissie door de gouverneur-generaal kon ontvangen worden vóór de Raadsvergadering van 19 januari "zodanig dat wij aan de Raad kunnen mededelen dat onze proclamatie mag aangeplakt worden".[245] In de zitting van de *Hauptkommission* van 18 januari sloeg Schaible een vermanende toon aan: "U hebt zonder voorkennis de zelfstandigheid van Vlaanderen uitgeroepen en U moet weten dat uw politiek slechts een onderdeel is van onze *Weltpolitik*". Hij beweerde dat "we met de regering te Berlijn over uw zaak gesproken [hadden], maar niet met het ambt van Buitenlandse Zaken".[246] Schaible vertelde dat "Von Kühlmann de vorm niet [kon] aannemen zoals hij ons door U [op 14 januari, BY] voorgelegd werd, nl. de uitroeping van de *staat*". Hoewel de staatssecretaris zelf geen redenen hiervoor gegeven had, meende Schaible te weten dat met zo'n proclamatie de *Entente* zou beweren dat er sprake was van een Duitse *Mache-Politik* [*Macht-*

241. Jakob Müller, *Nation,* 140-141 (50); Frank Wende, *Frage,* 174. Natuurlijk moet de betekenis van die onderhandelingen ook niet overschat worden. Op 27 december 1917 liet een medeonderhandelaar te Brest-Litovsk, de Duitse generaal Hoffmann, officieus aan de Russische delegatie weten dat Polen, Litouwen en Koerland zich – zogezegd in overeenstemming met het zelfbeschikkingsrecht der volkeren – reeds "vrijwillig" van Rusland afgescheiden hadden en met de Centralen verbonden zouden worden, Fritz Fischer, *Griff,* 639-641; Prit Buttar, *The Splintered Empires, The Eastern Front 1917-21,* Oxford, 2017, 254-255, vgl. Adam Tooze, *Zondvloed,* 143.
242. *Raad* 19 januari 1918, 5 (ARA, RVV, 17); Frank Wende, *Frage,* 174 (139).
243. *Flamenpolitik,* 69-70. Wallraf kon hem op 20 januari melden dat hij in Brussel met de gouverneur-generaal overeengekomen was dat de verklaring snel moest plaatsvinden.
244. *Gevolmachtigden* 17 januari 1918, 2, 4; *Raad* 19 januari 1918, 4 (ARA, RVV, 17); *Bijlage,* 18 januari 1918, 4-5.
245. Citaat in *Gevolmachtigden* 19 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 201).
246. Von Kühlmann verbleef toen immers in Rusland. Rond nieuwjaar 1918 verbleef hij in Duitsland, Fritz Fischer, *Griff,* 641-643. *Proceedings,* 50 meldde dat Von Kühlmann op 8 januari in Brest-Litovsk was. Op 23 januari was hij wederom te Berlijn, Fritz Fischer, *Griff,* 649. Volgens Frank Wende, *Frage,* 174 (134) sprak Schaible op 18 januari in de *Hauptkommission "über seine Unterredung mit Kühlmann in Berlin",* waar die laatste zogenaamd zijn veto tegen de "zelfstandigheidsverklaring" uitsprak. Welnu, Schaible had zelf verklaard de minister niet ontmoet te hebben, *Zivilverwaltung* 18 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 255). De auteur legde in *Frage,* 174 ook woorden van Schaible in de mond van de staatssecretaris.

politik ?, BY].[247] De afkondiging moest "afgezwakt" worden en de oorspronkelijke tekst van de Raad mocht slechts als *"Wahlparole"* bij de "volksraadplegingen" gebruikt worden.[248] De Decker bracht vervolgens een verslag uit aan Schaible.[249] Vlaanderen, zo heette het, wachtte op de proclamatie en de Gevolmachtigden konden toch niet met lege handen naar de Raad terugkeren! De "volksraadpleging" heette overal al bekend en aangekondigd te zijn. Dat was onwaar, daar zoiets de toelating van de bezetter vereiste. Toch had het nieuws zich al verspreid. Zo publiceerde de activistische *Nieuwe Gentsche Courant* hoe tijdens een samenkomst op 23 december 1917, een spreker verkondigd had, vernomen te hebben dat de Raad "de politieke scheiding in België eerstdaags zou uitroepen".[250] Op 24 december beweerde Verhulst in *Het Vlaamsche Nieuws* dat januari niet voorbij zou "gaan zonder dat Vlaanderen zich [zou] mogen verheugen in nieuwe tijden".[251] Te Göttingen (en later in andere krijgsgevangenkampen?) verklaarde Tack 's anderendaags dat de Raad de "politieke scheiding" uitgeroepen had.[252]

Voorts had Van de Velde omstreeks nieuwjaar een brief gepubliceerd in de *Limburger Koerier* om de aanstaande uitroeping van "Vlaanderens zelfstandigheid" te melden.[253] Ook drukte de *Nieuwe Gentsche Courant* twee dagen na elkaar af dat op 29 december een Raadslid in het Koninklijk Conservatorium "de lang verwachte blijde boodschap aan het Vlaamse volk [zou] brengen".[254] De Duitse censor verhinderde de publicatie van de inhoud van die separatistische boodschap waarin gemeld werd dat een Constituante in het verschiet lag.[255] Tussen de lijnen kwam het blad begin januari toch op de zaak terug.[256] De *Gazet van Brussel* stelde zich de vraag of die boodschap "de langverwachte politieke zelfstandigheid" betrof.[257] Op 7 januari 1918 meldden drie Brusselse kroniekschrijvers dat de Vlaamse staat er binnenkort aankwam en de Raad "binnen enkele dagen" de politieke zelfstandigheid zou uitroepen.[258] Ook in het sluikblad *La Libre Belgique* weerklonk een gelijkaardig geluid.[259] Op 12 januari maakte de Nederlandse pers gewag van de aankondiging van de "zelfstandigheid".[260] Dezelfde dag ver-

247. In het verslag van de *Zivilverwaltung* 18 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 255) staat er "machtspolitiek". In het in de Raad van 19 januari 1918, 5 (ARA, RVV, 17) geciteerde en voorts identieke verslag staat *"Mache-Politik".* Meert verklaarde hoe Dirr hem verteld had dat een "zelfstandigheidsverklaring" op dit moment de vredesonderhandelingen te Brest-Litovsk zou verhinderen. Het zou "de schijn verwekken alsof dit een *bestoken spel*" was van Duitsland, *Gevolmachtigden* 17 januari 1918, 4 (ARA, RVV, 201). Tack betoogde hoe Von Kühlmann nog niet kon instemmen met die verklaring, omdat die de vredesonderhandelingen zou kunnen schaden: "die uitroeping zou kunnen uitgelegd worden als zijnde *een Duits maaksel…*", *Raad* 19 januari 1918, 7 (ARA, RVV, 17). In *Archives,* 200 en vandaaruit in de historiografie werd echter de (vermoedelijk) foutieve versie overgenomen *("un acte de force de la politique allemande").* Zie o.a. Maurits Basse, *De Vlaamsche Beweging,* dl. 1, 213, Frank Wende, *Frage,* 174.
248. *Zivilverwaltung* 18 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 255).
249. *Bijlage,* 18 januari 1918, 1-6; *Flamenpolitik,* 69.
250. NGC, 25-26-27 december 1917, 1. Daniël Vanacker, Avontuur, 287 signaleerde dat die spreker de Jong-Vlaming Jan Wannyn was.
251. HVN, 24 december 1917, 1.
252. "Het kerstfeest te Göttingen", *Onze Taal,* 131, 1918, 538. Borms, Tack, Faingnaert en Van den Eynde verbleven van 24 t.e.m. 26 december te Göttingen. In Borms' relaas (HVN, 13 januari 1918, 1) werd gesignaleerd dat Tack het in zijn toespraak had over de "politieke zelfstandigheid", maar niet dat hij zei dat die al uitgeroepen was. Dat dat daar wel gebeurd was, zei Borms pas op de "volksraadpleging" te Brussel van 20 januari 1918 waar de "zelfstandigheid" publiekelijk geproclameerd werd, GVB, 22 januari 1918, 1.
253. *Limburger Koerier,* Eerste Blad, 29 december 1917, 1.
254. NGC, 28 december 1917, 1; NGC, 29 december 1917, 1.
255. Wat er precies gezegd was, werd door de censuur tegengehouden, Daniël Vanacker, *Avontuur,* 287-288. Het bedoeld Raadslid was volgens de auteur Wannyn. Later, op 14 januari 1918, zou de Raad in een herwerkte "zelfstandigheidsverklaring" inderdaad beslissen dat er een Constituante moest komen *(infra).*
256. NGC, 9 januari 1918, 1.
257. GVB, 30 december 1917, 1.
258. Louis Gille, Alphonse Ooms & Paul De Landsheere, *Cinquante Mois d'Occupation allemande,* III, Brussel, 1919, 12.
259. *"Une république flamande", La Libre Belgique,* 3/141, 1918, 3.
260. *Het Vaderland,* 12 januari 1918, 2 (vermoedelijk een overname uit de NGC, 25-26-27 december 1917, 1).
Voor een positieve verwijzing naar de Vlaamse "zelfstandigheid" vóór die geproclameerd werd, zie "Vlaamsche Kroniek – Bestuurlijke of politieke scheiding?", *De Toekomst,* 4/2, 1918, 24.

klaarde een spreker op een activistische volksvergadering te Gent dat "binen enkele dagen" een internationaal nieuwsbureau aan de wereld zou verkondigen dat de Raad op 22 december 1917 de "zelfstandigheid" van Vlaanderen als staat geproclameerd had.[261]

Maar we moeten terugkeren naar de toespraak van De Decker. Die verzocht in naam van de Commissie alle maatregelen, waaronder de erkenning van de nieuwe Raad als Constituante, te nemen om de Vlaamse "zelfstandigheid" te realiseren. Schaible antwoordde dat dit ook het standpunt van Von Falkenhausen was. Die wou zo spoedig mogelijk *"Klärung"* in de zaak brengen en reisde daarom naar Berlijn. De *Verwaltungschef* noemde het een *"Akt Politischer Fähigkeit"* het compromis Wallraf-Von Falkenhausen *onveranderd* te publiceren: "in de volksvergadering kunnen alle woorden gebruikt worden die de Vlamingen wensen voor hun belangen". Na beraadslaging van de Gevolmachtigden, legde Tack een voorstel van Borms waarin de zinsnede *"beschlossen dass Flandern volle Selbständigkeit erhalten soll"* vervangen werd door *"Flanderns volle Selbständigkeit beschlossen"* op tafel. De bewoording werd dus harder geformuleerd. Na een discussie was het aanvankelijk de bedoeling om *"erhalten soll"* te vervangen door *"erhalt"*. Maar nadat de activistische delegatie schermde met de mogelijkheid van een Jong-Vlaamse oppositie tegen die tekst, beloofde Schaible het voorstel-Borms bij Von Falkenhausen af te toetsen.[262] Op 19 januari werd in de Commissie bekend gemaakt dat de tekst in die geamendeerde versie aangenomen was. Hij zou alleen ondertekend worden door de Commissieleden, omdat, aldus Tack, de Bureauleden niet bij de vorige bespreking aanwezig waren. Finaal gold dit meestal voor de pers, maar niet voor de affiches.[263] De proclamatie luidde:

> "Overeenkomstig de doeleinden aangegeven in zijn eerste manifest, een jaar geleden verschenen, heeft de Raad van Vlaanderen in zijn algemene vergadering van 22 december 1917, plechtig [*sic*] en eenparig [*sic*] Vlaanderens volledige zelfstandigheid besloten. Ingevolge deze verklaring legt de Raad van Vlaanderen het mandaat neder, hem door de Vlaamse Landdag van 4 februari 1917 toevertrouwd en zal zich aan een nieuwe [*sic*] volksraadpleging onderwerpen, die het Vlaamse Volk gelegenheid moet verschaffen, zijn wil nopens dit besluit van de Raad uit te drukken".[264]

Zoals afgesproken deed de oorspronkelijke verklaring tijdens de "verkiezingen", waarvan de eerste op 20 januari te Brussel plaatsvond, als *"Wahlparole"* dienst.[265] Dat het daarbij bleef, had ook te maken met Von der Lancken. Die richtte zich op 24 januari wederom tot Von Kühlmann.[266] Ter illustratie van de nefaste gevolgen die het precedent van de "zelfstandigheidsverklaring" op termijn kon hebben, wees hij erop dat verschillende eminente personen in België nu bezorgd waren over de vredesvooruitzichten in het Westen. Hij beweerde dat dit "de verklaringen die ik onlangs en ook met nieuwjaar in Berlijn heb afgelegd, namelijk dat

261. NGC, 16 januari 1917, 2.
262. *Zivilverwaltung* 18 januari 1918, 1-3 (ARA, RVV, 255); *Raad* 19 januari 1918, 6 (ARA, RVV, 17); Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 729.
263. *Gevolmachtigden* 19 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 201). Op de affiches die uitgehangen werden, stonden ook de leden van het Bureau, Lode Wils, *Onverfranst,* 267. In het officieel bericht van het Centraal Vlaams Propagandabureau, werden meestal louter de namen van de Commissieleden weergegeven, zie o.a. HVN, 20 januari 1918, 1, *Vooruit,* 21 januari 1918, 1, *Le Bruxellois,* 22 januari 1918, 1. Maar in "Vlaanderen's zelfstandigheid", *De Eendracht,* 3/4, 1918, 1 werden, hoewel dat bericht van dezelfde instantie uitging, zowel de Commissie- als de Bureauleden vermeld.
264. GVB, 21 januari 1918, 1; GVB, 22 januari 1918, 1.
265. Zo bijvoorbeeld op 20 januari 1918 in Brussel, GVB, 22 januari 1918, 1. Hetzelfde gebeurde in Gent (27 januari 1918) en in Antwerpen (3 februari 1918), NGC, 29 januari 1918, 1; GVB, 7 februari 1918, 1.
266. De brief van Von der Lancken vindt men *in extenso* in *La Libre Belgique,* 17 februari 1928, 1-2. Passages eruit zijn overgenomen in Daniël Vanacker, *Avontuur,* 284.

wij niet te snel moeten gaan", bevestigde.[267] Minstens mocht Duitsland niet door "de Vlamingen" gedwongen worden om op een bindende manier partij te kiezen voor hen, bijvoorbeeld door een officiële ontmoeting van een delegatie bij de kanselier. Dus moest het geplande bezoek van Raadsleden aan Berlijn dat "binnen enkele weken [zou] plaatsvinden" voldoende lang worden uitgesteld. Want "een *erkenning* [van de "zelfstandigheidsverklaring", BY] van onze kant, gedaan binnen de termen van het volkenrecht, betekent […] een verergering van de moeilijkheden bij het sluiten van vrede". Bedoeling van de diplomaat was dat die bedenkingen door de kanselier aan Von Falkenhausen, die Berlijn eind januari zou bezoeken, overgemaakt werden. Maar alles met het "uitdrukkelijke" verzoek om tegenover de gouverneur-generaal "niet de minste verwijzing" naar zijn brief te maken (Von der Lancken manoeuvreerde blijkbaar alweer achter de rug van Von Falkenhausen). "Hier", zo schreef de diplomaat, "wordt hij voortdurend opgejaagd door al te ijverige lieden met weinig politiek inzicht, waarachter zich de Vlamingen bevinden. Vandaar dat de Vlamingen door tussenkomst van Duitse kringen op korte termijn de gouverneur-generaal mee zouden kunnen slepen, en via hem de Rijksleiding". Die "al te ijverige lieden" waren Duitse ambtenaren op de *Zivilverwaltung,* zoals Schaible, Kreuter en Huebner. Zij voerden een even radicale *Flamenpolitik* als Von Falkenhausen en instrumentaliseerden daarvoor de activisten, die zich natuurlijk niet "achter" hen bevonden.[268] Tegenover hen bevonden zich de ambtenaren van de *Politische Abteilung,* zoals Oszwald en Dirr. Misschien ging ook Harrach, die de radicale activist Emiel Van Bergen in juli 1918 als "een eerlijk vijand van onze vrijmaking en een plichtsbewust vertegenwoordiger der politiek van zijn regering" omschreef, vanuit de *Zivilverwaltung* op de rem staan.[269]

Op 25 januari antwoordde Von Kühlmann dat de Rijksleiding zich inderdaad onder geen beding met de politiek van de Raad mocht vereenzelvigen en zich daardoor bij toekomstige vredesonderhandelingen een verbintenis laten opleggen. Beide brieven werden door de staatssecretaris aan de kanselier verstrekt. Tijdens een onderhoud op 30 januari met Von Falkenhausen bleek dat Von Hertling de boodschap van Von der Lancken goed begrepen had. Hij stelde dat hij betreffende de *Flamenpolitik* op het standpunt van zijn voorganger bleef staan, maar het tempo ervan enigszins wou matigen. Tot maart 1918 wenste hij geen delegatie van de Raad te ontvangen, want momenteel mocht Berlijn niet met die netelige *Flamenpolitik* belast worden. Von Falkenhausen beweerde het hiermee eens te zijn *"obwohl sie mit der in Brüssel betriebenen Politik nicht ganz in Einklang stände"*.[270]

De gouverneur-generaal en zijn vrienden in de legertop lieten het daar niet bij. Op 7 februari beklemtoonde Ludendorff in een brief aan de kanselier opnieuw het militair belang. Hij verzocht om met alle middelen de tegenstellingen tussen Vlamingen en Walen uit te buiten om zo het moreel en de gevechtskracht van het Belgisch leger te ondermijnen. Von Falkenhausen, aldus Ludendorff, had hem laten weten dat hij de ontvangst van de *"Flamenführer"* door de kanselier

267. Werd met "onlangs" niet bedoeld: in het telegram van 9 januari 1918 n.a.v. de stap van de gouverneur-generaal? Jakob Müller, *Nation,* 140 en (44) wees er bovendien op dat de activisten vreesden dat de formule van Brest-Litovsk ook bij de vredesonderhandelingen in West-Europa gebruikt kon worden. En dat Von der Lancken al op 31 december 1917 het *Auswärtiges Amt* op de samenhang tussen de *Flamenpolitik* en die onderhandelingen wees.
268. Meert en Kimpe omschreven de Raad als een "speeltuig" in Duitse handen, zie Daniël Vanacker, *Avontuur,* 286; *Kimpe,* 1.
269. *Raad* 25 juli 1918, 11 (ARA, RVV, 20).
270. Frank Wende, *Frage,* 175 en (145) tot (147); Daniël Vanacker, *Avontuur,* 322 (595).

Richard von Kühlmann, Duits staatssecretaris van Buitenlandse Zaken van augustus 1917 tot juli 1918.
Bron : Grosser Bilderatlas des Weltkrieges, dritter Band, München, 1919, 237.

op dit moment als een echte versterking van de "Vlaamse zaak" beschouwde.[271] Henning von Holtzendorff, het hoofd van de Generale Staf van de *Reichsmarine,* sloot zich hier op 10 februari in een schrijven aan Von Hertling bij aan.[272] Vier dagen later werd een memorandum van luitenant-admiraal Reinhard Scheer naar het hoofdkwartier van de Generale Staf opgestuurd. Die wees op het belang van het behoud van de Vlaamse kust.[273] Ondanks de zware druk waaronder de Duitse regering stond, zou ze de "zelfstandigheid" nooit erkennen.[274] Het bleef bij de vrijblijvende verklaring, die na vier eerdere teksten het licht gezien had.[275]

VIII. Slotbeschouwingen

De these dat de Raad eigenmachtig tot de "zelfstandigheidsverklaring" overging, dient met klem verworpen te worden. De verklaring kwam op Duits aandringen en vermoedelijk onder Duitse druk tot stand. In dit artikel hebben we het bestaande bewijsmateriaal voor deze stelling uitgebreid. Sedert de lente van 1917 werd een dergelijke verklaring door de *Politische Abteilung* in overweging genomen. De Raad zelf bleek er aanvankelijk niet daadkrachtig genoeg voor, hoewel ze door de bezettingsoverheid in die richting bewerkt werd. Dat sterkte die laatste instantie om zelf tot actie over te gaan. De bedoeling was de *Politische Abteilung* met kerstmis de Vlaamse "zelfstandigheid" te laten uitroepen. Zo zou Berlijn onder druk gezet worden om een afzonderlijke vrede tussen Duitsland en Vlaanderen af te sluiten.[276] Dit zou een compromisvrede in het Westen verhinderen, hetgeen de wens was van Ludendorff. Vanaf eind november kwam een alliantie tussen hem en Von Falkenhausen, met steun van de *Zivilverwaltung,* lijnrecht tegenover de *Politische Abteilung* en het *Auswärtiges Amt* te staan. De *Flamenpolitik* werd een instrument in de strijd om het primaat van het Duits buitenlands beleid. De proclamatie van de "zelfstandigheid" zou nu moeten gebeuren door

271. Ludendorff verzocht ook om de "verzekering dat Uwe excellentie ertoe bereid is *de doelen van de vorige kanselier te behouden* [dat had de kanselier in Berlijn inderdaad aan Von Falkenhausen gezegd, BY] en het eigen karakter van het ons verwante Vlaamse volk tegen de onderdrukking der Walen en Fransen te beschermen". Frank Wende, *Frage,* 176 schreef de brief foutief aan Hindenburg toe. Jakob Müller, *Nation,* 162 (44) beweerde dat de brief van Ludendorff afkomstig was. Die laatste visie klopt, getuige daarvan de overeenkomsten tussen Ludendorffs eerdere schrijven aan Wallraf (over het Belgisch leger) en het feit dat hij zei de kanselier "opnieuw" aan te schrijven. In bijlage hechtte Ludendorff een memorandum (29 januari 1918) van Von Schröder, het hoofd van het *Marinekorps Flandern.* Die beschouwde de erkenning van het "onafhankelijke" Vlaanderen onder Duitse voogdij door het Keizerrijk als onmisbaar voor de propaganda om het Belgische leger te desintegreren, Frank Wende, *Frage,* 176; Marcel Van de Velde, *Geschiedenis,* III-V; Lammert Buning, *Het Strijdbare Leven van J.D. Domela Nieuwenhuis Vlaming door keuze,* Buitenpost, 1976, 84, 96.
272. Frank Wende, *Frage,* 176.
273. Von Holtzendorff legaliseerde samen met generaal Sixt von Arnim, de commandant van het IVde Duitse leger, op 14 februari 1918, het memorandum. Ludendorff schreef op 15 februari 1918 naar kapitein Schifferer (van de *Nationalliberale Partei,* die tegen de "vredesresolutie" gekant was) dat hij met vreugde de "zelfstandigheidsverklaring" begroette. Hij beweerde dat de splitsing van België een van de zekerste middelen was om "ons voornaamste oorlogsdoel in het Westen te verwezenlijken, met name de vernietiging van de Frans-Britse invloed door de economische en vandaaruit ook politieke verovering van het land", *Flamenpolitik,* 82, 74 (1); Erik Kurlander, *The price of exclusion : ethnicity, national identity and the decline of German liberalism,* New York, 2006, 51.
274. Lode Wils, *Onverfranst,* 274.
275. De formulering van de *uiteindelijke* verklaring van 19 januari 1918 was, i.t.t. wat Daniël Vanacker, *Avontuur,* 284 beweerde, geen toegift van Von Falkenhausen aan de eisen van de Gevolmachtigden die de bezetter "onder druk konden zetten, omdat de eerste volksvergadering al de volgende zondag [i.e. *20 januari* 1918, BY] gepland was". De Gevolmachtigden schermden nergens met dat argument. De definitieve tekst was voor de gouverneur-generaal geen bezwaar, vermits die toch in de lijn van zijn eerdere en radicalere versie lag. De volksvergadering was trouwens aanvankelijk op *21 januari* gepland.
276. De datering "kerstmis" en "nieuwjaar" 1917 voor de hervorming van de Raad of het uitroepen van de zelfstandigheid troffen we trouwens niet alleen aan in het bericht van F.W. Von Bissing (15 november 1917). Ze was ook te vinden in het dagbladartikel van Van De Velde (25 november 1917); een verklaring van De Decker (13 december 1917); *Ons Land* dd. 22 december 1917 die de eerdere brief van De Decker hernam; twee verklaringen van Borms tijdens de Raadszitting van 22 december 1917. En, ten slotte, in een dagbladartikel van Van De Velde (29 december 1917), waarin gesteld werd dat de "zelfstandigheidsverklaring" geen kerstgeschenk geweest was.

de Raad zelf i.p.v. door de *Politische Abteilung*.[277] Daarom werd eerst het Bestuur van de Raad onder druk gezet door de *Zivilverwaltung*.[278]

De rol van Borms werd vertekend in de historiografie weergegeven. Dat kwam vooral omdat in de invloedrijke bronnenuitgave *Les Archives du Conseil de Flandre* (1928) onterecht beweerd werd dat hij de *onafhankelijkheid* (een ander historiografisch misverstand dat aan het werk te wijten is) uitgeroepen had.[279] Wij vonden geen bewijs dat hij een wezenlijke invloed op de "zelfstandigheidsverklaring" uitoefende.

De Duitse diplomatie kon door de internationale ontwikkelingen die verklaring na wekenlange onderhandelingen herleiden tot een niet-bindende tekst die op 19 januari 1918 gepubliceerd werd. De daaropvolgende "verkiezingen" voor de nieuwe Raad, stootten op tegendemonstraties die zo fel waren dat de bezetter ze eind februari zelf moest beëindigen.[280] Op 9 maart vond de eerste zitting van de tweede Raad plaats.[281] Nog geen drie weken later besloot die dat zelfs "de *naam* België moe[s]t verdwijnen".[282] Dat een deel van de Vlaamse beweging zo radicaal brak met België, is het kapitale gevolg van wat voorafging.

Bruno Yammine is doctor in de Geschiedenis. Zijn onderzoeksdomein is de (voorgeschiedenis van de) Flamenpolitik en het activisme. Hij is auteur van o.a. Drang nach Westen, de fundamenten van de Duitse Flamenpolitik, Leuven, 2011 en Fake News in Oorlogstijd, Duitse mediamanipulatie en de Flamenpolitik (1914-1915), Leuven, 2021. bruno232@gmail.com

277. Dirr (16 januari 1918), Schaible (18 januari) en Harrach (30 maart) beweerden *naar buiten toe* dat de "zelfstandigheidsverklaring" "zonder voorkennis" van de bezettende overheid doorging. Waarschijnlijk wilden ze zich, gelet op de ongunstige internationale situatie waarin die doorgegaan was – Harrach had het over het "zeer slecht gekozen ogenblik" – *post factum* indekken, *Zivilverwaltung* 18 januari 1918, 1 (ARA, RVV, 255); *Raad* 19 januari 1918, 4, 5, 7 (ARA, RVV, 17); *Gevolmachtigden* 30 maart 1918, 1-2 (ARA, RVV, 201).
278. Wat Ver Hees, Tack en Brijs op 22 december 1917 in de Raad voorstelden lag trouwens in lijn met het telegram dd. 11 januari 1918 van Von Falkenhausen aan Ludendorff *(supra)*. Naast de "zelfstandigheidsverklaring", ging het om de nood aan samenwerking tussen de *Zivilverwaltung* en de Raad (Ver Hees, vgl. ook voetnoot 185) en in lijn daarmee de "Staatsraad" die Tack voorgesteld had. Trouwens, begin augustus 1917 had Tack al laten weten dat de bezetter vond dat de politieke scheiding uitgesproken moest worden door Duitsland en gesteld dat een afvaardiging van de Raad die in Berlijn kon gaan "vragen", *supra*.
279. Niet Borms, maar Ver Hees was de eerste die het voorstel naar voren schoof. Claus benadrukte dit laatste terecht, *Raad* 7 juni 1918, XI/1 (ARA, RVV, 19). De *Archives* zijn ook niet vrij van contradicties. Zo wordt in *Archives,* 32 in het verslag van 22 december 1917 foutief gemeld hoe Borms voorstelde: "*Le Conseil de Flandre proclame* ***l'autonomie politique*** *de la Flandre et passe à l'élection d'une Commission de Fondés de Pouvoir. Tack, Ver Hees et Brijs ajoutent* [*sic*] *à cette motion : "Une délégation ira à Berlin demander au Chancelier* ***l'autonomie politique*** *et la promesse d'inscrire cette* ***autonomie*** *dans le Traité de paix".* In *Idem,* 143 lezen we dan weer: "***L'Indépendance*** [*sic !*], *de la Flandre fut proclamée, sur proposition de Borms* [*sic !*], *par le Conseil de Flandre…",* waarna de tekst van die zogenaamde "onafhankelijkheidsverklaring" volgde. Arthur L. Faingnaert, *Verraad,* 719, 728 had de zelfstandigheidsverklaring en de publicatie daarvan wel correct weergegeven.
280. Jakob Müller, *Nation,* 142-150; Lode Wils, *Onverfranst,* 270-273, 272 (138).
281. Hendrik J. Elias, *Vijfentwintig Jaar,* dl. 1, 69.
282. *Raad* 28 maart 1918, 32 (ARA, RVV, 18).